

The background of the slide is a map of the Netherlands. Orange dots are placed on the map to indicate the locations of various national parks. Labels for these parks are written in a light, semi-transparent font over the map. The parks shown include Schiermonnikoog, Lauwersmeer, Drentsche Aa, Dwingelder veen, De Oostvaardersplassen, De Alde Feanen, De Drentse Heide, De Veluwezoom, De Hoge Veluwe, De Utrechtse Heuvelrug, De Biesbosch, De Sothandse Heuvelrug, De Oostvaardersplassen, De IJsselmeerplassen, De Groote Peel, De Moerdaal, De Meierweg, De Zaan-Kalmthoutse heide, De Leijde en Drenthe Dunes, and De Oostvaardersplassen.

De Rol van Dieren binnen de Nationale Parken van Nederland

RuG

Faculteit der ruimtelijke wetenschappen

De Rol van Dieren binnen de Nationale Parken van Nederland

Marjolein Boomsma

Masterthesis Culturele Geografie
Begeleider: Prof.dr. P.P.P. Huigen

Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Groningen, Augustus 2005

Woord vooraf

In het kader van de afsluiting van het masterprogramma Culturele Geografie binnen de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen heb ik dit rapport over de rol van dieren binnen de nationale parken van Nederland geschreven. Dat in mijn masterthesis dieren centraal zouden staan, was vanaf het begin duidelijk. Ik heb altijd affiniteit met dieren in het wild gehad. Omdat ik zelf tijdens een vakantie in Kroatië heb ervaren hoe spannend ik het vond om door een nationaal park te wandelen waar ook wolven en beren liepen, zonder ze overigens te zien, ben ik gaan kijken naar de nationale parken in Nederland en de dieren die hierin voorkomen en wat voor invloed dieren hebben binnen een nationaal park. Het resultaat ligt hier voor u.

Graag wil ik van de gelegenheid gebruik maken om mijn begeleider de heer Huigen te bedanken. Daarnaast betuig ik mijn dank aan de medewerkers van de nationale parken en het IVN die mijn allerlei waardevolle informatie hebben verstrekt en aan de mensen om mij heen die mij met raad en daad hebben bijgestaan.

Marjolein Boomsma,
Augustus 2005, Groningen

Samenvatting

Al zolang de huidige mens bestaat, hebben dieren een belangrijke rol gespeeld in het menselijke leven. Zoals Laffont, Boudet en Méry pakkend zeggen in hun boek *Strijd en leven met de dieren*:

Vereerd of gevreesd als een godheid, prooi of jager; onderwerp en model voor kunstenaars, voorwerp van onderzoek en experimenten voor artsen en geleerden, metgezel voor rijk en arm – het dier vinden wij overal: in de mythologie, de kunsten, de jacht en de oorlog, de wetenschappen, de industrie, de sport. (Laffont et al., 1964 p. 1)

Opvattingen over wat dieren zijn en over de plek van dieren, zijn de afgelopen eeuwen steeds aan veranderingen onderhevig geweest. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw worden dieren in hun omgeving en hun relatie met de mens onderzocht. Dit aspect is opgenomen als nieuwe tak in de culturele geografie. In eerste instantie werd hierbij gekeken naar de invloed die mens-dier relaties hebben op het landschap. Volgens Sauer (1952) is het domesticeren van dieren de basis geweest voor de omzetting van 'natuurlandschap' in 'cultuurlandschap'. In Nederland is geen natuurlandschap meer aanwezig. De mens heeft in sterke mate invloed gehad op zowel de flora als de fauna van ons Nederlandse landschap en vaak komt de flora en fauna niet meer overeen met de oorspronkelijke natuurlijke toestand van rond het jaar 1800 toen de menselijke activiteiten nog geen grote veranderingen teweeg hadden gebracht in het landschap (Berendsen, 2000).

De Nederlandse overheid probeert nu steeds meer gebieden te herstellen en in grote mate, voor zover dit mogelijk en wenselijk is, terug te brengen naar hun oorspronkelijke staat. Er zijn al veel gebieden in Nederland die een wettelijke bescherming genieten en die zo goed mogelijk beheerd worden door verscheidene terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, vereniging Natuurmonumenten en Provinciale Landschappen. Daarnaast zijn er naar aanleiding van internationale afspraken van 1969 door de overheid achttien nationale parken ingesteld. Het hoofddoel van de instelling van nationale parken is het beschermen van grote natuurlijke gebieden en landschappen, met de daarin aanwezige planten- en diersoorten. Daarnaast vormen natuureducatie, natuurlijke recreatie en onderzoek belangrijke nevendoelen. In Nederland wijst de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit een nationaal park aan. In vrijwel alle voor Nederland karakteristieke landschappen is een nationaal park aangewezen.

Een nationaal park wordt bestuurd door een overlegorgaan, waarin alle eigenaren, beheerders en bestuurders zijn vertegenwoordigd. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit draagt een groot deel van de kosten van beheer en onderhoud en van voorlichting en educatie binnen het nationaal park.

De rol die dieren binnen de Nederlandse nationale parken krijgen opgelegd is niet zo groot. Ze hebben geen grote invloed op de instelling van nationale parken. Nationale parken zijn niet afhankelijk van dieren voor de financiering. Ook in het beleid worden geen specifieke diersoorten genoemd. Op de eerste plaats in het beleid komt het bio-

toopbeheer. Dieren zijn een integraal onderdeel hiervan. Om te kunnen controleren of het biotoopbeheer slaagt, is er wel een rol voor een aantal dieren weggelegd. Bepaalde dieren worden als indicatorsoort aangewezen. Slaagt het biotoopbeheer voor de indicatorsoort dan gaat het tevens goed met een breed spectrum aan begeleidende soorten (Groot Bruinderink et al., 2002).

Om de nevensdoelen, het stimuleren van natuur- en milieueducatie en het bevorderen van natuurgerichte recreatie, te doen slagen maken de medewerkers van de nationale parken dankbaar gebruikt van de dieren die in de nationale parken voorkomen. Mensen hebben een bepaalde fascinatie voor dieren. In de folders die uitgegeven worden staan veel dieren afgebeeld. Door afbeeldingen van dieren in de folders op te nemen wordt geprobeerd de belangstelling voor het eventueel zien van deze dieren op te wekken en zo mensen naar de nationale parken te trekken. Maar ook door mensen attent te maken op de bijzondere dieren die er voorkomen, zullen de bezoekers sneller proberen een zo min mogelijk versturende factor te zijn.

Dieren krijgen een aantal rollen opgelegd door de nationale parken, maar deze rollen zijn niet erg belangrijk. Het gaat er bij de nationale parken vooral om dat dieren hun rol als onderdeel van de natuur blijven spelen. Natuur zonder dieren is geen natuur.

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	3
Samenvatting.....	4
Hoofdstuk 1. Inleiding.....	7
1.1 Inleiding.....	7
1.2 Probleem- en doelstelling.....	7
1.3 Opzet van dit rapport.....	8
1.4 Gebruikte methoden en technieken.....	8
Hoofdstuk 2. Het dier in de Culturele Geografie.....	10
2.1 Inleiding.....	10
2.2 Erkenning van de mens-dier relatie.....	10
2.3 Begripsomschrijving: het dier.....	12
2.4 Het dier in de samenleving.....	13
Hoofdstuk 3. Nationale parken in Nederland.....	15
3.1 Inleiding.....	15
3.2 Instelling van nationale parken.....	15
3.3 Nationale parken in Nederland.....	18
3.4 Actoren.....	21
3.5 Financiering.....	22
3.6 Conclusie.....	23
Hoofdstuk 4. Dieren in beleid.....	24
4.1 Inleiding.....	24
4.2 Vogel- en habitatrichtlijn.....	24
4.3 Flora- en faunawet.....	26
4.4 Jacht.....	28
4.5 Beleid in praktijk in nationale parken.....	29
4.6 Conclusie.....	31
Hoofdstuk 5. Dieren in natuurgerichte recreatie en voorlichting en educatie.....	33
5.1 Inleiding.....	33
5.2 Natuurgerichte recreatie en voorlichting en educatie.....	33
5.3 Dieren in afbeeldingen.....	34
5.4 Conclusie.....	37
Hoofdstuk 6. Conclusie.....	39
Bronnen.....	40
Bijlage 1. Codeboek.....	43

Hoofdstuk 1. Introductie

1.1 Inleiding

Al zolang de huidige mens bestaat, hebben dieren een belangrijke rol gespeeld in het menselijke leven. Zoals Laffont, Boudet en Méry pakkend zeggen in hun boek *Strijd en leven met de dieren*:

Vereerd of gevreesd als een godheid, prooi of jager; onderwerp en model voor kunstenaars, voorwerp van onderzoek en experimenten voor artsen en geleerden, metgezel voor rijk en arm – het dier vinden wij overal: in de mythologie, de kunsten, de jacht en de oorlog, de wetenschappen, de industrie, de sport (Laffont et al., 1964 p. 1).

Opvattingen over wat dieren zijn en over de plek van dieren, zijn de afgelopen eeuwen steeds aan veranderingen onderhevig geweest. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw worden dieren en hun relatie met de mens onderzocht. Dit aspect is opgenomen als nieuwe tak in de culturele geografie. In eerste instantie werd hierbij gekeken naar de invloed die mens-dier relaties hebben op het landschap. Volgens Sauer (1952) is het domesticeren van dieren de basis geweest voor de omzetting van ‘natuurlandschap’ in ‘cultuurlandschap’. In Nederland is geen natuurlandschap meer aanwezig. De mens heeft in sterke mate invloed gehad op zowel de flora als de fauna van ons Nederlandse landschap en vaak komt de flora en fauna niet meer overeen met de oorspronkelijke natuurlijke toestand van rond het jaar 1800 toen de menselijke activiteiten nog geen grote veranderingen teweeg hadden gebracht in het landschap (Berendsen, 2000). De Nederlandse overheid probeert nu steeds meer gebieden te herstellen en voor zover dit mogelijk en wenselijk is, terug te brengen in hun oorspronkelijke staat. Er zijn al veel gebieden in Nederland die een wettelijke bescherming genieten en die zo goed mogelijk beheerd worden door verscheidene terreinbeherende organisaties, zoals Staatsbosbeheer, vereniging Natuurmonumenten en Provinciale Landschappen. Daarnaast zijn er, naar aanleiding van de internationale afspraken van 1969, door de overheid achttien gebieden ingesteld als nationaal park om grote natuurgebieden te behouden die één of meer belangrijke ecosystemen vertegenwoordigen (Ministerie van LNV, 2005).

1.2 Probleem- en doelstelling

Het Nationaal Park als relatief nieuw fenomeen in Nederland heeft veel aandacht gekregen in de onderzoekswereld. Er zijn verscheidene onderzoeken gedaan naar de toegevoegde waarde van de status ‘Nationaal Park’ boven die van ‘beschermd natuurgebied’, wat de voor- en nadelen zijn van de nationale parken, hoe de nationale parken werken enzovoort. Echter, er is maar weinig onderzoek gedaan naar de fauna binnen de nationale parken en wat hun rol is in een nationaal park. Hebben de dieren die in een gebied voorkwamen een rol gespeeld om dat gebied een nationaal park te laten worden? Worden dieren in het beleid van een nationaal park genoemd? Krijgen nationale parken subsidies of andere vormen van financiering omdat er een bepaald dier voorkomt in het

gebied? Worden dieren ingezet om bezoekers naar de nationale parken te trekken en om deze bezoekers voor te lichten? De rol die dieren spelen wordt grotendeels opgelegd door de mens, in het geval van de Nederlandse nationale parken, de Westerse mens. In dit rapport zal de rol van dieren binnen de nationale parken besproken worden.

1.3 Opzet van dit rapport

Dit rapport is opgebouwd uit zeven hoofdstukken. In hoofdstuk twee zal ingegaan worden op de mens-dier relatie en hun relatie met de omgeving en zal blijken hoe belangrijk relaties zijn volgens de Actor Network Theory. Daarnaast zal het complexe begrip dier besproken worden en wat de plek van dieren is in onze samenleving. In het derde hoofdstuk zal een antwoord gegeven worden op de misschien in eerste instantie eenvoudige onderzoeksvraag: *Wat is een nationaal park?* Maar bij die vraag komt heel wat kijken wanneer hier dieper op in gegaan wordt en wanneer de rol van dieren erbij betrokken wordt. In hoofdstuk vier zal de volgende onderzoeksvraag beantwoord worden: *Hoe zijn dieren terug te vinden in het beleid?* Algemene wetten en regelgeving van de Nederlandse overheid komen ter sprake evenals het beleid van de nationale parken, waar met name gelet wordt op de rol van dieren in het beleid. Hoofdstuk vijf zal antwoord geven op de onderzoeksvraag: *Hoe worden dieren in nationale parken ingezet om bezoekers te trekken en om hen voor te lichten en te informeren?* Hier komt naar voren hoe belangrijk de aibaarheidsfactor en de symboliek van dieren is. In het laatste hoofdstuk zullen conclusies getrokken worden en zal antwoord op de hoofdvraag gegeven worden:

Wat is de rol van dieren binnen de Nederlandse nationale parken?

1.4 Gebruikte methoden en technieken

Voor de dataverzameling voor dit rapport is gebruikt gemaakt van een aantal methoden en technieken. In eerste instantie is er een literatuurstudie verricht op zoek naar inzichten over het onderwerp en om het rapport theoretisch te onderbouwen. Daarnaast is er literatuur geraadpleegd om bevindingen uit te werken.

Diepte-interviews worden gehouden om kwalitatieve informatie te achterhalen. Door de open vragen die gesteld worden, waar vaak vele antwoorden op mogelijk zijn, is het mogelijk om achter het ‘waarom’ van zaken te komen. Bijvoorbeeld “Waarom worden dieren in het foldermateriaal gebruikt?”. Deze methode is ook in dit onderzoek gebruikt. Er zijn een aantal interviews gehouden met medewerkers van nationale parken, grote terreinbeheerders en het Consulentenschap Natuur en Milieueducatie (IVN) om antwoorden te krijgen die niet in de literatuur te vinden zijn.

De onderzoeksmethoden die gebruikt zijn om te achterhalen hoe dieren ingezet worden om bezoekers te trekken en hen voor te lichten, zijn ‘content analysis’ en ‘semiology’ uit het boek van Rose (2001) *Visual methodologies*. Per e-mail is contact gezocht met de nationale parken om te vragen naar beeldmateriaal. Vrijwel elk nationaal park heeft op het verzoek gereageerd en is ter wille geweest door het benodigde materiaal te leve-

ren. De methode ‘content analysis’ heeft duidelijkheid verschaft over hoe belangrijk dieren zijn in het beeldmateriaal van de nationale parken. De afbeeldingen in de folders zijn bekeken en aan de hand van een codeboek (zie bijlage 1) zijn allerlei categorieën geturfd. Aan de hand van de methode ‘semiology’ is er betekenis gegeven aan het feit dat het ene dier afgebeeld is en het andere niet, door de symboliek van dieren te achterhalen.

De gebieden die in dit onderzoek onderzocht zijn, zijn die gebieden die door de overheid de status van nationaal park gekregen hebben. In Nederland zijn er op dit moment twintig nationale parken (zie figuur 1). Achttien nationale parken die opgericht zijn naar aanleiding van de internationale afspraken van 1969 en twee parken die al in de jaren dertig van de vorige eeuw zijn ontstaan uit particuliere initiatieven en later alsnog de status ‘nationaal park’ kregen: de Hoge Veluwe en Veluwezoom. De twintig Nederlandse nationale parken in willekeurige volgorde zijn:

Schiermonnikoog
 Lauwersmeer
 De Alde Feanen
 Drents-Friese Wold
 Dwingelderveld
 Drentsche Aa
 De Sallandse Heuvelrug
 De Weerribben
 De Hoge Veluwe
 Veluwezoom
 Utrechtse Heuvelrug
 Duinen van Texel
 Zuid-Kennemerland
 Oosterschelde
 De Biesbosch
 De Loonse en Drunense Duinen
 De Zoom-Kalmhoutse Heide
 De Groote Peel
 De Maasduinen
 De Meinweg

F
 Figuur 1. Kaart van Nederland met de twintig nationale parken (bron: Buissink, 2004).

Hoofdstuk 2. Het dier in de Culturele Geografie

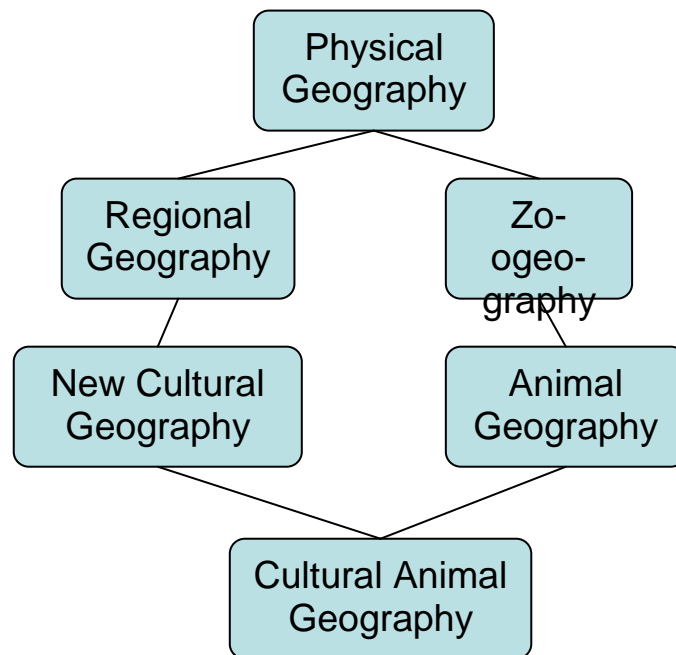
2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt allereerst gekeken naar de relatie tussen mens en dier die al eeuwen bestaat, maar die lange tijd niet erkend is. Pas echt vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw wordt deze relatie gelegd. Dat relaties belangrijk zijn zal blijken uit de Actor Network Theory, een theorie van Latour. Daarnaast zal het begrip ‘dier’ verduidelijkt worden. Het begrip is complexer dan in eerste instantie vaak gedacht wordt. Als laatste in dit hoofdstuk zal de plek van het dier in de samenleving besproken worden.

2.2 Erkenning van de mens-dier relatie

Wanneer in 1859 het boek *Oorsprong der soorten* van Charles Darwin verschijnt, wordt er een wetenschappelijke revolutie ontketend. Tot dan toe wordt onder de meeste mensen gedacht dat de mens boven het dier staat. Darwin echter maakt geen scheiding tussen mens en dier, hij toont zelfs hun verwantschap aan. Mede hierdoor werd er steeds meer aandacht besteed aan het dierenrijk (Laffont et al., 1964).

Aan het begin van de 20^e eeuw zijn er twee benaderingen in de geografie met betrekking tot de dierenwereld: De zoögeografie sluit zich aan bij de fysische geografie. Aanhangers van deze benadering richten zich op de geografische verspreiding van dieren. Bij deze stroming hoort de ‘animal geography’. Mensen die zich met deze stroming bezig houden proberen natuurwetten op te stellen over hoe dieren zich organiseren op het aardoppervlak of op kleinere schaal om patronen vast te stellen van ruimtelijke samenhang tussen dieren en andere omgevingsfactoren (Emel et al., 2002). De relatie tussen mensen en dieren wordt dan nog niet gelegd. Men leeft in de Moderne tijd waarbij rationalisme, individualisme, humanisme en voor de sociale orde: vrije democratie en wereldlijke cultuur de overhand hebben. Hierbij is geen plaats, of liever gezegd geen aandacht voor dieren. Door het feminisme en postmodernisme komt ‘the animal’ terug. Volgens deze stromingen zijn er in het culturele landschap overal dieren. Tv-reclames, boeken in de kindercultuur, films enzovoort. Mens en dier hebben een relatie en moeten de ruimte die er is delen. Dieren kunnen niet buitengesloten worden (Wolch, Emel, 1998). In de jaren zestig van de vorige eeuw komt dan de tweede benadering op, men gaat ook kijken naar hoe de menselijke culturele invloed te zien is in de verspreiding en aantallen van dieren, met de nadruk op ruimte en ruimtelijke verspreiding, deze mens-dier-plaats relatie werd onderwerp van een nieuwe studie als onderdeel van de culturele geografie: de cultural animal geography (Emel et al., 2002). De relatie mens-dier is erkend.

Figuur 2. Relaties tussen verschillende disciplines

Dat relaties belangrijk zijn blijkt uit de Actor Network Theory (Law en Hassard, 1999). Deze theorie, oorspronkelijk afkomstig van Bruno Latour, stelt dat een actor alles kan zijn, zowel mens, dier als technologie. Meestal wordt er bij het gebruik van het woord actor alleen mensen bedoeld, waardoor er steeds meer gesproken wordt van actanten, dit zijn zowel mensen, dieren, technologieën als plaatsen enzovoort. De kwaliteiten van een actant worden bepaald door de relaties met andere actanten in een netwerk. Een netwerk wordt abstract geformuleerd als een conglomeraat van knopen en punten die met elkaar zijn verbonden.

Zowel expliciete motivaties als onbewuste strategieën behoren tot de mogelijkheden van de actant, maar vormen er niet de essentie van. Wanneer hij/zij of het handelt, vereist dat eenvoudigweg de mobilisatie van andere subjecten, objecten,... De actieradius ligt in het potentieel aan verbindingen. Actie wordt alleen maar mogelijk vanuit een collectief, en dus ook de investeringen van dat collectief in de actant. Dit kan weliswaar van een individueel subject uitgaan, maar deze moet zich hiervoor op zijn minst verbinden met enkele attributen.

Belangrijk is dat zowel kennis, vaardigheden, culturele competenties, enzovoort door de ANT essentieel buiten het subject worden gelokaliseerd. Al deze aspecten liggen in zijn omgeving. De actant is dus een associatie van vele menselijke en niet-menselijke deeltjes. In feite zijn actanten altijd ook netwerken, want ze moeten zich vernetwerken om als actanten te kunnen opereren (Law en Hassard, 1999).

Zo is bijvoorbeeld een nationaal park een actant en onderdeel van een uitgebreid netwerk. Eigenlijk is het zelf ook een netwerk. Een nationaal park heeft allerlei verbindingen, bijvoorbeeld met de Nederlandse overheid en met terreinbeheerders maar ook met de dieren die in het landschap van het nationaal park voorkomen. In de natuur horen dieren, volgens de Nederlander. Wanneer er geen dieren in een nationaal park zouden voorkomen dan zullen mensen een nationaal park een stuk minder natuurlijk vinden en

neemt de kwaliteit van het park af. Een nationaal park kan dus nooit een op zichzelf staand object zijn, het heeft allerlei relaties nodig om te kunnen bestaan.

2.3 Begripsomschrijving: het dier

Mensen hebben voor zichzelf een duidelijk beeld van een dier. Hierbij moet wel opgemerkt worden er dat veel mensen zijn die nooit bewust nagedacht hebben over wat nu precies een dier is. Het blijkt dat het niet zo makkelijk is om een eenduidig beeld van een dier te hebben, er zijn veel verschillende opvattingen over wat dieren nu eigenlijk zijn. Philo en Wilbert (2000) waarschuwen dat mensen van allerlei verschillende samenlevingen, heel verschillende opvattingen hebben over dieren, er moet dus niet te licht gedacht worden over de op het eerste gezicht gemakkelijke vraag: Wat is een dier?

In de *Encyclopedie voor zelfstudie* van Beeloo (1977) staat geschreven bij het begrip 'dier':

Dier, dieren, levende wezens die zich hierin onderscheiden dat zij niet het vermogen hebben uit anorganische stoffen eiwit, vet en koolhydraten op te bouwen, zoals de planten (Beeloo, 1977 p. 533).

Een dier is volgens deze definitie een levend wezen maar geen plant. Dit komt ook naar voren in de definitie van de *Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal*:

Dier, niet tot de planten behorend levend wezen, met name zo een dat begaafd is met gevoel en willekeurige beweging (Geerts, Den Boon, 1999 p. 738).

Echter bij deze definitie heeft het dier gevoel en willekeurige bewegingen. Het 'met name' in de definitie geeft aan dat er uitzonderingen zijn, bijvoorbeeld zeepokken en koralen, dit zijn dieren maar ze zijn aan een bodem vastgegroeid en tonen in hun uiterlijke verschijningsvorm een plantaardig karakter. Daarnaast staat er in het bijschrift van de definitie van de *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*:

Alleen in beperkte wetenschappelijk zin met inbegrip van de mens (Geerts, Den Boon, 1999 p. 738).

De mens valt alleen in beperkte wetenschappelijke zin onder het begrip 'dier'. Kennelijk is er nog een onduidelijkheid of uitzondering met betrekking tot het begrip 'dier'. In welke wetenschappelijke zin behoort de mens wel tot de dieren en welke niet? Wordt hier de praktische biologie gevolgd over de gemeenschappelijke lichamelijke functies die mensen en dieren hebben, of wordt er gekeken naar de moleculaire biologie die gebruikt maakt van chromosomale studies? Wordt de filosofie gevolgd door benaderingen met betrekking tot het verschil in macht tussen mensen en dieren? Uit de onduidelijkheden en uitzonderingen die met het begrip 'dier' gepaard gaan blijkt wel hoe complex het begrip is, er is moeilijk een eenduidige definitie voor op te stellen.

Tot nu toe is er nog gezweven over de culturele invloeden die inwerken op het begrip. Mensen van verschillende samenlevingen zullen met hun verschillende economische,

politieke, sociale, culturele en psychologische achtergronden verschillend denken over wat een dier is. Waarom zou de ene opvatting beter zijn dan de andere?

2.4 Het dier in de samenleving

Cultuur is het systeem van gedeelde betekenissen dat mensen, die tot dezelfde gemeenschap, groep of natie behoren, helpt de wereld te interpreteren en er wijs uit te worden. Iemands cultuur bepaalt dan ook voor een groot deel wat voor beeld hij of zij heeft bij een dier en wat de plek voor het dier is in zijn samenleving. Een belangrijke basis voor cultuur is religie. In de Westerse samenleving overheerst het Christelijke geloof, dit heeft een grote invloed op het beeld dat de Westerse mens heeft bij een dier. Een dier wordt in het algemeen als een mindere gezien, zoals dat ook in de Bijbel geschreven wordt:

En God zeide: Laat ons mensen maken naar ons beeld, als onze gelijkenis, opdat zij heersen over de vissen der zee en over het gevogelte des hemels en over het vee en over de gehele aarde en over al het kruipend gedierte, dat op de aarde kruipt. En God schiep de mens naar zijn beeld; naar Gods beeld schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij hen. En God zegende hen en God zeide tot hen: Weest vruchtbaar en wordt talrijk; vervult de aarde en onderwerpt haar, heerst over de vissen der zee en over het gevogelte des hemels en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt." (Bijbelboek Genesis, verzen 26 tot en met 28)

In de Middeleeuwen, toen de mensen streng naar de uitgangspunten van hun geloof leefden en ze nog niet zo in contact stonden met andere samenlevingen, heersten de Europeanen over de natuur en de dieren in die natuur. Dieren die geen nut hadden voor de maatschappij of die een gevaar opleverden werden verjaagd of gedood. Zo stonden volgens Michel (1991) muizen in de Middeleeuwen symbool voor de dood omdat ze de pest verspreidden. Ook ratten werden vaak geassocieerd met de Zwarte Dood en hebben daardoor een slechte naam in Europa. Maar nog steeds worden de muis en de rat ge-weerd uit onze samenleving. De huismuis en de rat zijn de enige diersoorten in Nederland die buiten de bescherming van de faunawet vallen (Ministerie van LNV, 2004). In andere culturen wordt er heel anders tegen dieren zoals de muis aangekeken:

Een boeddhistisch klooster in Tibet kreeg eens met een muizenplaag te kampen. De nonnen vingen de muizen, om ze buiten de kloostergronden weer los te laten. Maar het werd erger en erger. Na een poos waren er zoveel muizen dat de nonnen geen stap meer konden zetten zonder er een te vertrappen. Ze besloten daarop hun spullen te pakken en elders een nieuw klooster te beginnen (Dijk, 2005 p. 9).

Boeddhisten hebben een diep respect voor de natuur en voor de dieren in de natuur, dit is een rechtstreeks gevolg van hun geloof in reïncarnatie. Inheemse religieuze tradities in Noord- en Zuid-Amerika en Afrika zagen, voor hun contact met de Europeanen, mensen als deel van de natuur, waarbij alles in de natuur gelijkwaardig is (Knox, Marston, 2001).

De plek die dieren krijgen toegewezen in een samenleving is sterk cultureel bepaald. In het ene land slaapt de hond bij zijn baas in bed, in het andere land wordt de hond gegeten. Maar niet in alle gevallen speelt cultuur de hoofdrol met betrekking tot de plek van dieren in een samenleving. De aanwezigheid van sommige soorten bacteriën in yoghurt is goed, schimmelbacteriën op Franse kaas ook, maar wanneer er schimmelbacteriën in yoghurt zouden zitten, zouden we het met geen vinger meer aanraken. Een ander voorbeeld is de beverrat. Dit beest komt oorspronkelijk voor in Zuid-Amerika, de mensen daar hebben leren leven samen met dit dier, dit is de plek waar het dier hoort. Door handel is de beverrat ook in Nederland terecht gekomen en richt grote schade aan door overbegrazing van rivieroeveren en dijken waardoor er erosie optreedt. Medewerkers van het Nationaal Park de Weerribben, waar dit dier voorkomt, proberen allerlei manieren te vinden om de beverrat zo goed mogelijk te bestrijden. In Nederland is de beverrat 'out of place' door de grote schade die hij aanricht, waar wij in Nederland (nog) niet mee hebben leren leven.

Hoofdstuk 3. Nationale Parken in Nederland

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal een antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag: Wat is een nationaal park? Dit lijkt in eerste instantie een eenvoudige vraag maar er komt heel wat bij kijken wanneer er verder op ingegaan wordt.

De bakermat voor het concept 'nationaal park' zijn de Verenigde Staten van Amerika schrijft Buissink (2004) in zijn boek *ANWB Nationale Parken Nederland*. De mens heeft eeuwenlang gedacht dat ruimte, water en andere natuurlijke hulpbronnen onuitputtelijk waren. Toen de wereldbevolking bleef groeien, nam de mens steeds meer oorspronkelijke natuur in gebruik. Bos werd gekapt om ruimte te maken voor landbouwgrond. In de bossen die overbleven werd gejaagd en vee gehoed. Langzamerhand werd de omvang van deze bossen steeds kleiner. Daarvoor in de plaats kwamen cultuurlandschappen, die er voor het oog nog vrij natuurlijk uitzagen, maar die met ongerepte natuur niet veel meer te maken hadden. In de Verenigde Staten van Amerika ontstonden voor het eerst twijfels over deze ontwikkelingen. Dit leidde in 1871 tot de oprichting van het Yellowstone Park, als het eerste nationale park ter wereld. Door het succes en het grote draagvlak bij de bevolking bij het instellen van nationaal park Yellowstone, heeft het veiligstellen van waardevolle en representatieve natuurgebieden door het instellen van nationale parken sindsdien in vele landen navolging gekregen. In Europa was Zweden in 1909 het eerste land met een nationaal park. Tegenwoordig zijn in vrijwel alle landen in Europa nationale parken te vinden. Gezamenlijk bieden zij de bezoekers een beeld van de grote variatie van natuur en landschappen die Europa kent. De Nederlandse nationale parken passen uitstekend in het Europese netwerk van nationale parken.

3.2 Instelling van nationale parken

Nederland heeft zich in 1969 aangesloten bij internationale afspraken over het instellen van grote waardevolle natuurgebieden, die één of meer nationaal of internationaal belangrijke ecosystemen vertegenwoordigen en deze op te nemen in een representatief parkenstelsel.

Figuur 3. 'Pompeblêden' in Nationaal Park De Alde Feanen

In 1980 is de daadwerkelijke voorbereiding gestart van een stelsel van nationale parken voor Nederland met de instelling van de Voorlopige Commissie Nationale Parken (VCNP). De VCNP identificeerde mogelijke gebieden en verkende per gebied (potentieel nationaal park) de haalbaarheid. De mogelijke gebieden moesten aan een aantal criteria voldoen. Zo zouden ze tenminste 1.000 hectare (10 km²) groot moeten zijn of er moest de mogelijkheid zijn om het bestaande natuurgebied uit te breiden naar die 1.000 hectare. De natuurgebieden moesten een afspiegeling vormen van de gebiedstypen die in Nederland voorkomen en het moest haalbaar zijn om de neuzen van verschillende beheerders en belanghebbenden de zelfde kant op te laten wijzen.

In eerste instantie zijn er geen gebieden door de VCNP voorgedragen omdat hier een bepaalde planten- of diersoort voorkwam, echter het heeft wel meegespeeld (Van Wijk et al., 2003). Dit is ook terug te voeren naar de Actor Network Theory. Dieren zijn een belangrijk onderdeel van een nationaal park. Het is eigenlijk één van de bouwstenen, een nationaal park zonder dieren is niet natuurlijk. Dus hoewel er geen specifieke diersoorten zijn genoemd om een natuurgebied voor te dragen om een nationaal park te worden, is de aanwezigheid van dieren essentieel. In de meeste nationale parken is er wel een specifiek dier dat geassocieerd wordt met het nationaal park (zie tabel 1).

Nationale parken van Nederland	Diersoort geassocieerd met Nationaal Park
Schiermonnikoog	Geen specifiek dier
Lauwersmeer	Geen specifiek dier
De Alde Feanen	Blauwborst
Drents-Friese Wold	Boommarter
Dwingelderveld	Geen specifiek dier
Drentsche Aa	Geen specifiek dier
De Sallandse Heuvelrug	Korhoen
De Weerribben	Otter
De Hoge Veluwe	Edelhert
Veluwezoom	Wild zwijn
Utrechtse Heuvelrug	Geen specifiek dier
Duinen van Texel	Lepelaar
Zuid-Kennemerland	Geen specifiek dier
Oosterschelde	Zeehond
De Biesbosch	Bever
De Loonse en Drunense Duinen	Kamsalamander
De Zoom-Kalmhoutse Heide	Geoarde fuut
De Groote Peel	Kokmeeuw
De Maasduinen	Kraanvogel
De Meinweg	Adder

Tabel 1. Diersoorten representatief voor de nationale parken

Aan de hand van onderzoek naar de potentiële nationale parken bracht de VCNP advies uit aan de minister van toen nog Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Naar aanleiding van dit advies werd er een beoogd stelsel van zeventien nationale parken en één grensoverschrijdend park ingesteld. Wanneer een gebied een positief advies krijgt van de VCNP stelt de minister de status 'Nationaal Park in Oprichting' vast en benoemt hij een voorzitter van het overlegorgaan voor het park. Vaak is een park meerdere jaren 'in op-

richting'; in die periode wordt het beheer- en inrichtingsplan (B&I plan) opgesteld en geaccordeerd door alle betrokkenen. Na goedkeuring wordt dit plan aan de minister voorgelegd, waarna de officiële instelling kan volgen (Van Wijk et al., 2003).

De periode dat een park de status 'Nationaal Park in Oprichting' heeft kan voor de parken verschillen. Om een duidelijk beheers- en inrichtingsplan tot stand te laten komen moeten alle betrokkenen hun neuzen dezelfde kant op laten wijzen. Hierbij ontstaan soms problemen. Voordat het Nationaal Park de Weerribben zijn definitieve status van Nationaal Park kreeg is het zes jaar lang een 'Nationaal Park in Oprichting' geweest. Er waren conflicten ontstaan tussen Staatsbosbeheer, die het natuurcomponent van de vele rietlanden van de Weerribben zag en de rietteeltsector die een sociaal-economische kijk had op de rietlanden van de Weerribben. Pas na zes jaar overleg konden de rietteeltsector en Staatsbosbeheer tot een compromis komen; de rietteeltsector krijgt subsidies ter vergoeding, wanneer zij bepaalde delen van het rietland het ene jaar zouden gaan maaien en andere delen van het gebied het andere jaar. Zo blijft er genoeg riet staan voor vogels om er te broeden. Uiteindelijk kon het definitieve B&I plan opgesteld worden en aan de minister van LNV voorgedragen worden. In 1992 kreeg de Weerribben de definitieve status 'Nationaal Park' (Nationaal Park De Weerribben, 2005).

De onafhankelijke VCNP heeft de minister jaren lang van advies gediend over potentie, haalbaarheid, beheer en inrichting van specifieke gebieden als nationaal park. Toen besloten was dat de zeventien parken en het grensoverschrijdende park het representatieve parkenstelsel van Nederland zou gaan worden werd de VCNP in 1998 ontbonden. Als overkoepelend orgaan voor de nationale parken is toen het Samenwerkingsverband Nationale Parken (SNP) ontstaan om een aantal taken met betrekking tot het stelsel van nationale parken uit te voeren en te coördineren (Van Wijk et al., 2003).

Nu in 2005 is het beoogde parkenstelsel af. Er zijn zeventien parken en één grensoverschrijdend park met de status 'Nationaal Park'. De Veluwezoom en de Hoge Veluwe zijn geen nationaal park, ingesteld naar aanleiding van de internationale afspraken van 1969, maar zijn ontstaan uit particuliere initiatieven. Daar deze twee parken wel representatief zijn voor de Nederlandse natuur worden ze nationaal park genoemd maar vallen niet als zodanig onder de regeling. Zij werken niet met een overlegorgaan en worden niet door het ministerie van LNV gefinancierd (Buissink, 2004).

Nationale parken van Nederland	Jaar van instelling	Areaal in hectare
Veluwezoom	1930	5000
De Hoge Veluwe	1935	4800
Schiermonnikoog	1989	5400
De Meinweg	1990	1600
Dwingelderveld	1991	3500
De Weerribben	1992	3445
De Groote Peel	1993	1340
De Biesbosch	1994	7100
Zuid-Kennemerland	1995	3800
De Maasduinen	1996	4000
Drents-Friese Wold	2000	6000
De Zoom-Kalmhoutse Heide	2001	3750

Drentsche Aa	2002	10000
Duinen van Texel	2002	4300
Oosterschelde	2002	35000
De Loonse en Drunense Duinen	2002	3400
Utrechtse Heuvelrug	2003	6000
Lauwersmeer	2003	5800
De Sallandse Heuvelrug	2004	3500
De Alde Feanen	2005	2100

Tabel 2. Jaar van instelling en areaal van de Nederlandse nationale parken

3.3 Nationale Parken in Nederland

De nationale parken van Nederland zijn relatief klein. Gemiddeld bestaan ze uit een areaal van ongeveer 6.000 hectare. In vergelijking, het Yellowstone National Park in de Verenigde Staten bestaat uit ongeveer 867.000 hectare land (www.nps.gov/yell, 2005). Nu is Nederland natuurlijk ook een klein land en is de ruimte beperkt, toch zijn de Nederlandse nationale parken waardevol voor onze natuur. Zo zijn er getijdengebieden, rivier- en zeeduinen, afgesloten zeearmen, bossen, hoog- en laagveengebieden met meren en vennen en beken en beekdalen met de daarvoor kenmerkende planten- en diersoorten. Met het instellen van de achttien nationale parken en de twee particuliere parken in Nederland is er als het ware een staalkaart gemaakt van de Nederlandse natuur. Nationale parken in Nederland zijn grote aaneengesloten gebieden van tenminste 1.000 hectare, bestaande uit natuurterrein, wateren en/of bossen met een bijzondere, landschappelijke gesteldheid van planten- en dierenleven, waar tevens goede mogelijkheden aanwezig zijn voor recreatief medegebruik (Ministerie van LNV, 2002). De parken vormen samen een representatief geachte dwarsdoorsnede van de voor ons land kenmerkende gebiedstypen (fysisch-geografische regio's met hun kenmerkende ecosystemen). Gebieden die iedereen kan herkennen als typisch Nederlands, ieder met zijn eigen verhaal en met zijn eigen sporen van het verleden, om ze te behouden voor de toekomst. Het zijn juist die verhalen die de nationale parken extra interessant maken, ze vertellen vaak meer over de geschiedenis van ons land dan de officiële jaartallen. Dit komt omdat bijna elk landschap in Nederland cultuurlandschap is, een landschap dat ooit ergens in zijn bestaan op de een of ander manier bewerkt is geweest door de mens. Landschappen waar tal van planten en dieren hun leefgebied hebben gevonden (Buissink, 2004).

Nederland is in te delen in zes hoofdgebiedtypen, dit zijn het duingebied, het veengebied, het getijdengebied, het rivierengebied, het zandgebied en het zeekleigebied. In elk van deze hoofdgebiedtypen ligt een nationaal park. Daarnaast zijn er nog een aantal bijzondere ecosystemen van nationaal en internationaal belang die vertegenwoordigd worden in de nationale parken. De twintig nationale parken geven zo een schets van de Nederlandse natuur (zie tabel 3).

Nationale parken van Nederland	Hoofdgebiedtype	Bijzonder soort landschap
Schiermonnikoog	Duingebied	Kwelders, vochtige duinvalleien
Lauwersmeer	Getijdengebied	Bedijkte getijdenafzettingen
De Alde Feanen	Veengebied	Voormalig verveningsgebied, nu moerasland
Drents-Friese Wold	Zeekleigebied	Beekdalenlandschap

Dwingelderveld	Zandgebied	Esdorpenlandschap
Drentsche Aa	Zeekleigebied	Beek- en esdorpenlandschap
De Sallandse Heuvelrug	Zandgebied	Heuvellandschap
De Weerribben	Veengebied	Laagveengebied
De Hoge Veluwe	Zandgebied	Uitgestrekte bossen, heidevelden en stuifzanden
Veluwezoom	Zandgebied	Uitgestrekte bossen en heidevelden
Utrechtse Heuvelrug	Rivierengebied	Stuwwallenlandschap
Duinen van Texel	Duingebied	Duinen afwisselend droog en nat
Zuid-Kennemerland	Duingebied	Kalkrijk duingebied
Oosterschelde	Getijdengebied	Zoutwatergetijdengebied
De Biesbosch	Getijdengebied	Voormalig zoetwatergetijdengebied
De Loonse en Drunense Duinen	Zandgebied	Stuifzandgebied
De Zoom-Kalmhoutse Heide	Zandgebied	Heide en vele vennen
De Groote Peel	Veengebied	Hoogveengebied
De Maasduinen	Rivierengebied	Paraboolduinen (oude rivierduinen)
De Meinweg	Zandgebied	Terrassenlandschap

Tabel 3. Representatief parkenstelsel

De nationale parken van Nederland zijn nog in een ander opzicht belangrijk. Ze behoren namelijk tot de kerngebieden van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Dat is het netwerk in ontwikkeling van natuurgebieden, bossen, corridors en verbindingzones voor alles wat er aan planten en dieren in ons land leeft. Een soort rijkswegennet voor de natuur dat het hoofd moet bieden aan de achteruitgang van veel planten en dieren en de dreigende versnippering van hun leefgebieden. In een klein land als Nederland, waar elke vierkante meter economische waarde heeft, vergt dat meer inspanning dan waar ook ter wereld. Juist daarom ook heeft de overheid twintig natuurgebieden aangewezen als nationaal park. Binnen de grenzen van zo een park wordt de natuur beschermd en veilig gesteld voor de toekomst (Buissink, 2004). Gebieden die nationaal park worden zijn in de regel al beschermde natuurgebieden, maar vaak zijn eigendom en beheer van deze gebieden versnipperd. Het ministerie van LNV (2005) stelt dat als een gebied een nationaal park wordt, dit de volgende toegevoegde waarde heeft:

- Geïntensiveerd natuurbeheer van deze grote, ecologisch waardevolle, samenhangende natuurgebieden waarvan het beheer de (soms versnipperde) eigendomssituatie overstijgt
- Versterkte betrokkenheid en binding van alle eigenaren/beheerders en overheidsinstanties bij het instandhouden van deze gebieden, met behoud van toegankelijkheid voor bezoekers en mogelijkheden voor natuurgerichte recreatie
- Een versterkte en verbrede betrokkenheid en ondersteuning voor natuurbeheer en natuurbehoud in het algemeen en voor het betreffende nationaal park in het bijzonder bij omwonenden en bezoekers. Dit wordt nagestreefd met een geïntensiveerde en gecoördineerde aanpak van voorlichting en educatie.

Onder andere om deze toegevoegde waarde tot stand te laten komen en waar mogelijk te versterken heeft het ministerie van LNV vier doelstellingen opgesteld voor de Nederlandse nationale parken. De uitwerking van deze doelen varieert per

park; individuele parken kunnen verschillend de nadruk leggen op één of meerdere doelen.

Intensiveren van natuurbeheer en natuurontwikkeling

In nationale parken wordt gestreefd naar duurzame instandhouding van de natuur en de ontwikkeling van de bestaande en potentiële natuurwaarden, die voor het gebied kenmerkend zijn. Hiertoe wordt het natuurbeheer waar nodig geïntensiveerd en waar mogelijk natuurontwikkeling toegepast. Natuurontwikkeling is sinds een aantal jaren een belangrijk onderdeel van het natuurbeleid. Het is onder meer gericht op het terugbrengen van verloren gegane natuurwaarden.

Stimuleren van natuur- en milieueducatie

In nationale parken wordt veel aandacht besteed aan voorlichting en natuur- en milieueducatie. Zo worden er educatieve activiteiten georganiseerd voor bezoekers en omwonenden. Er wordt aandacht gevraagd voor onder meer de natuurwaarden, de achtergronden van beheersmaatregelen, de effecten van de mens op de natuur en het nut van natuurbehoud. Dit gebeurt in de vorm van excursies, cursussen en projecten voor scholen. Doel hiervan is om kinderen en volwassenen in contact te brengen met de natuur en hun belangstelling, begrip en respect ervoor bij te brengen. Op die manier wordt maatschappelijke steun ontwikkeld voor natuurbehoud en nationale parken.

Bijna elk nationaal park heeft een bezoekerscentrum van waaruit educatieve activiteiten worden georganiseerd en waar bezoekers informatie kunnen krijgen.

Bevorderen van natuurgerichte recreatie

Nationale parken bieden bezoekers de gelegenheid om de mooiste en meest kenmerkende Nederlandse natuurgebieden te zien en ervan te genieten. De voorzieningen voor recreatie zijn voornamelijk natuurgericht. Er zijn wandel- en fietsmogelijkheden en in de watergebieden kan gekanoed worden. Deze mogelijkheden zijn vrijwel altijd aangegeven en in veel gevallen van een routebeschrijving voorzien. Andere voorzieningen die bezoekers kunnen aantreffen zijn observatiehutten, uitkijkposten en informatiepanelen. Intensieve vormen van recreatie of activiteiten die verstorend zijn voor de natuur worden geweerd of er wordt gezocht naar mogelijkheden voor deze activiteiten buiten de kwetsbare delen van het park of zelfs buiten de parkgrenzen.

Bevorderen van onderzoek

In nationale parken wordt veel onderzoek gedaan dat wordt gebruikt voor het beheer en de inrichting van de parken. Het gaat dan om onderzoek naar bijvoorbeeld de invloed van recreatieve ontwikkelingen op de natuur, de waterhuishoudkundige aspecten en de effecten van beheersmaatregelen. Het onderzoek wordt ook gebruikt voor voorlichting en educatie (Ministerie van LNV, 2005).

3.4 Actoren

Er zijn een heleboel mensen bij de nationale parken van Nederland betrokken. Hieronder volgt een kort overzicht van de belangrijkste organisaties, instanties en groepen, die zich met het Nederlandse nationale parkenstelsel bezighouden.

Ministerie van LNV

Op grond van de internationale afspraken over nationale parken is de rijksoverheid (het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) verantwoordelijk voor het functioneren van het Nederlandse nationale parken stelsel als geheel. De minister stelt de parken in, verankert de nationale parken in het landelijk beleid en heeft de bevoegdheid tot goedkeuring van B&I plannen, meerjarenprogramma's en bestedingsplannen (Ministerie van LNV, 2005).

Samenwerkingsverband Nationale Parken

Het SNP is samengesteld uit de voorzitters en secretarissen van alle nationale parken. Daarnaast hebben ook het LNV, de vereniging voor natuur- en milieueducatie (IVN) en de grote terreinbeheerders zitting in het SNP. Het SNP is een soort overkoepelend orgaan en houdt zich bezig met belangenbehartiging en afstemming van de nationale parken met het overheidsbeleid, bespreken van gemeenschappelijke thema's en overleg tussen alle nationale parken (Van Wijk et al., 2003).

Overlegorgaan

Bij de instelling van een nationaal park wordt een overlegorgaan geïnstalleerd door de minister van LNV. Dit overlegorgaan vertegenwoordigt alle betrokkenen van het nationale park: eigenaren/beheerders, instanties (gemeenten en provincies), natuurbeschermingsorganisaties, maar ook particuliere eigenaren. Dit overlegorgaan stelt het beheers- en inrichtingsplan op voor het parkgebied in zijn totaliteit en is verantwoordelijk voor de uitvoering. Daarnaast wordt het overlegorgaan geacht zich bezig te houden met het vaststellen van het meerjarenplan voorlichting en educatie en stelt het meerjarenprogramma's, een bestedingsplan en een financiële afrekening op (Van Wijk et al., 2003)

Eigenaren en beheerders

Eigenaren en beheerders hebben grond binnen het nationale park in bezit of beheren deze gronden. De grootste beheerders zijn Staatsbosbeheer, Vereniging Natuurmonumenten en Provinciale Landschappen. Verder bestaan de beheerders/ eigenaren uit landbouwers, overheden (domeinen, defensie, lagere overheden als gemeenten, waterschappen en recreatieschappen), drinkwaterleidingbedrijven enzovoort.

Consulentschap Natuur en Milieueducatie

Op landelijk niveau heeft de directeur van het Consulentschap Natuur en Milieueducatie (IVN) zitting in het SNP. Op SNP niveau zijn afspraken gemaakt over de inzet van het IVN in de nationale parken. In de afzonderlijke nationale parken is een educatief medewerker/ coördinator werkzaam. Het IVN heeft de taak gekregen de communicatie in de parken te verzorgen, op basis van de expertise die zij heeft op het gebied van voorlichting en educatie. Zij werken daarbij samen met terreinbeheerders, medewerkers van het bezoekerscentrum, andere bij het park betrokkenen en vrijwilligers (Van Wijk et al., 2003).

Gebruikers

Belanghebbenden bij een nationaal park hebben niet per definitie altijd eigendommen binnen een nationaal park. Als gebruikers van nationale parken kunnen onder andere genoemd worden: rietsnijders, landbouwers die vee inscharen, recreatieondernemers en plaatselijke belangenorganisaties zoals het VVV (Vereniging voor Vreemdelingenverkeer). Gebruikers zijn vaak vertegenwoordigd in werkgroepen. Hun belangen liggen in de sfeer van werk, inkomen, pacht enzovoort.

Bezoekers van het Park

Het belang van bezoekers van de nationale parken ligt in de sfeer van genieten van de natuur, van rust, ruimte en stilte, maar ook om te leren over de natuur om hen heen.

3.5 Financiering

Bij een model van een sterk landelijk stelsel van nationale parken past een financieringsstructuur waarbij de rijksoverheid de kosten van de basisinfrastructuur voor haar rekening neemt. Bij de instelling van een nationaal park stelt zij een eenmalige investering in inrichtingsmaatregelen vast. Er worden bedragen gereserveerd voor onder meer een bezoekerscentrum of informatiecentrum en voor andere inrichtingsmaatregelen. Jaarlijks zijn er vergoedingen voor exploitatie van de bezoekerscentra en beheer, voorlichting en educatie en onderzoek. De bijdragen zijn afhankelijk van grootte, aard en staat van beheer van het nationaal park en zijn door de VCNP in haar adviezen opgenomen. Gemiddeld zijn de volgende bedragen per nationaal park gereserveerd (Van Wijk et al., 2003):

- 300.000 euro stichtingskosten bezoekerscentrum (eenmalig)
- 154.500 euro inrichtingsmaatregelen (eenmalig)
- 227.000 euro jaarlijks voor beheer, onderhoud, educatie, voorlichting en exploitatie.

Het laatste bedrag dat jaarlijks dat via het Nationaal Groenfonds wordt uitbetaald is op basis van meerjarenprogramma's en bestedingsplannen van de nationale parken, met verantwoording achteraf aan het ministerie van LNV. Het bedrag is gereserveerd om de doelstellingen van de nationale parken te bereiken. Zo is er geld voor beheer, onderhoud en voorlichting. Ook wanneer er personeel als aanvulling op het vaste personeelsbestand van de grote terreinbeheerders wordt aangenomen kan dat hieruit betaald worden (Nationaal Park De Biesbosch, 2005).

Naast deze structurele gelden zijn er nog een aantal subsidiemogelijkheden voor de nationale parken. Zo kunnen nationale parken gebruik maken van een subsidie om projecten van soortenbescherming te kunnen bekostigen. Bijvoorbeeld het Nationaal Park Drents-Friese Wold heeft onlangs een subsidie van de Nederlandse overheid gekregen om de zeldzame kamsalamander extra aandacht te kunnen schenken (Nationaal Park Drents-Friese Wold, 2005). Een nadeel van deze zogenoemde incidentiele subsidies is dat ze eenmalig zijn, terwijl in veel gevallen structurele gelden meer gewenst zijn (Nationaal Park De Weerribben, 2005).

De grote terreinbeheerders als Staatsbosbeheer en vereniging Natuurmonumenten ontvangen geld van de Nederlandse overheid om grote stukken natuur te kunnen beheren, waaronder de nationale parken. Zij krijgen dus geen geld om speciaal in de nationale parken te investeren, dit wordt gewoon geregeld via het reguliere terreinbeheersbudget (It Fryske Gea, 2005).

3.6 Conclusie

In dit hoofdstuk is uitgebreid ingegaan op de nationale parken van Nederland. Hoe ze worden ingesteld, wie er allemaal betrokken zijn bij een nationaal park en hoe de financiering van een nationaal park in zijn werk gaat. Een nationaal park is een aaneengesloten gebied van tenminste 1.000 hectare, bestaande uit natuurterrein, wateren en/ of bossen met een bijzondere, landschappelijke gesteldheid van planten- en dierenleven, waar tevens goede mogelijkheden aanwezig zijn voor recreatief medegebruik (Ministerie van LNV, 2002). Dieren lijken tot nu toe geen grote rol binnen de nationale parken te spelen. Ze hebben geen grote invloed op de instelling van nationale parken. Nationale parken zijn niet afhankelijk van dieren voor de financiering.

Hoofdstuk 4. Dieren in beleid

4.1 Inleiding

Nu duidelijk is wat een nationaal park is zal in dit hoofdstuk het beleid van de nationale parken van Nederland besproken worden en zal er een antwoord worden gegeven op de onderzoeksvraag: Hoe zijn dieren terug te vinden in het beleid?

Het beleid van nationale parken is afgestemd op een aantal wetten en richtlijnen met betrekking tot de flora en fauna en hun habitats en ecosystemen. Allereerst zullen algemene wetten en richtlijnen behandeld worden op Europees niveau, daarna op nationaal niveau. In een aparte paragraaf komt beleid met betrekking tot de jacht aan bod. In paragraaf vijf zal het beleid van de nationale parken van Nederland besproken worden waarbij de nadruk komt te liggen op de dieren in het beleid.

4.2 Vogel- en habitatrichtlijn

De biodiversiteit op wereldschaal is sterk aan het veranderen, factoren als klimaatverandering, vervuiling, het niet duurzame gebruik van natuurlijke bronnen, maar ook de invoer van exotische dieren in een gebied zijn hiervoor belangrijke oorzaken. De laatste dertig jaar wordt er steeds meer aan gedaan om een hoge biodiversiteit in stand te houden en waar mogelijk te verbeteren. Allerlei wetten en verdragen zijn opgesteld, zoals de '1979 Convention on the conservation of Migratory Species of Wild Animals'. In eerste instantie waren die wetten en verdragen voornamelijk gericht op het beschermen van soorten. Meer recent vindt er volgens de UNEP (2002) een verschuiving plaats van het beschermen van individuele soorten naar het conserveren van habitats en ecosystemen. Dieren zijn afhankelijk van een goed leefgebied waar ze voedsel kunnen vinden, waar ze kunnen rusten en zich voort kunnen planten. Wanneer zo een gebied verandert, bijvoorbeeld door verdroging of verzuring, dan zullen de dieren in dat specifieke leefgebied, doordat zij onderhevig zijn aan natuurlijke processen als evolutie en natuurlijke selectie, verdwijnen. Beschermde diersoorten zijn nog steeds onderhevig aan die natuurlijke processen. Om een diersoort in een bepaald gebied te behouden moet dit gebied beschermd worden, zodat verdroging of verzuring of iets dergelijks geen kans krijgt.

Aan de hand van de wetten en verdragen is er in Europa een algemeen beleid aangaande de flora en fauna in alle lidstaten van de Europese Unie. In het kader hiervan is de Vogel- en habitatrichtlijn in het leven geroepen.

De Vogelrichtlijn

De richtlijn die zich bezig houdt met het behoud van de vogelstand, die meestal wordt aangeduid als 'vogelrichtlijn', is in 1981 in werking getreden. Het is een Europese richtlijn die betrekking heeft op de instandhouding van alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten op het Europese grondgebied van de Lidstaten van de Europese Unie. De

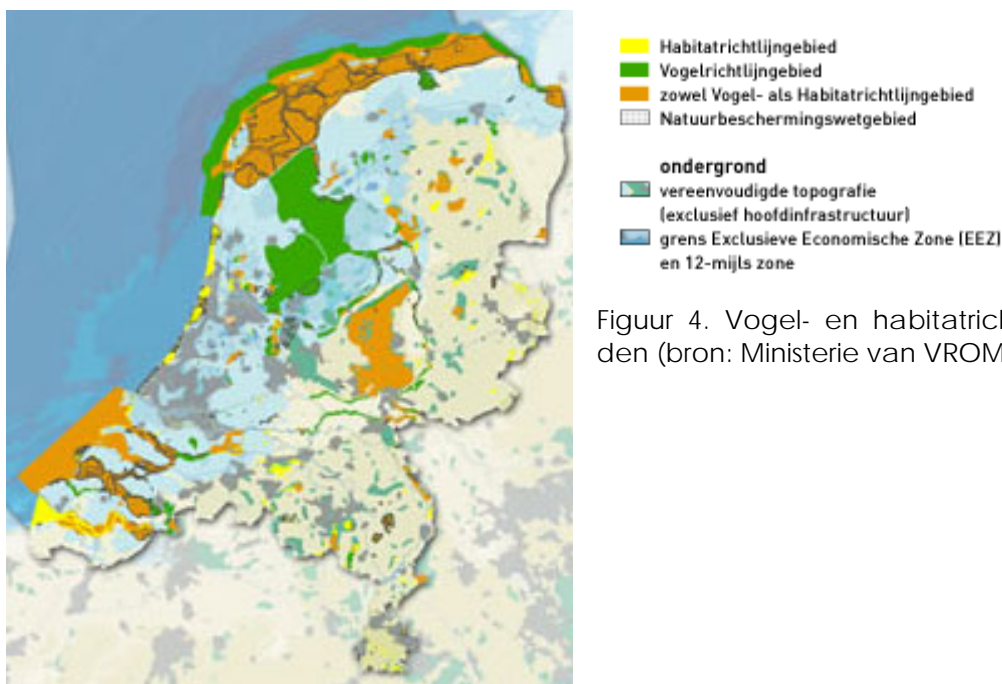
richtlijn betreft de bescherming, het beheer en de regulering van deze soorten en stelt regels voor de exploitatie daarvan. De Lidstaten zijn verplicht alle nodige maatregelen te nemen om de bedoelde vogelsoorten een voldoende gevarieerdheid van leefgebieden te bieden en een voldoende omvang van deze gebieden te beschermen, in stand te houden of te herstellen (Vogelbescherming, 2005).

De Habitatrictlijn

De Habitatrictlijn inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna is in 1992 in werking getreden. Deze richtlijn heeft tot doel bij te dragen aan het waarborgen van de biologische diversiteit door het instandhouden van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna op het Europees grondgebied van de Lidstaten van de Europese Unie. De Habitatrictlijn heeft twee beschermingsstrategieën:

- De bescherming van natuurlijke habitats en habitats van een aantal specifieke soorten (gebiedsbescherming);
- De strikte bescherming van soorten die van belang zijn voor de Europese Unie (soortenbescherming).

Voor de bescherming van natuurlijke habitats en habitats van beschermde soorten wijzen de EU-lidstaten gebieden aan waar deze soorten en habitats voorkomen. Ook Nederland heeft een lijst met gebieden voorgesteld aan de Europese Commissie. Dit voorstel wordt ook wel de ‘aanmelding’ van een gebied genoemd. Op basis van de door lidstaten aangemelde gebieden stelt de Europese Commissie, met instemming van iedere lidstaat, een lijst met gebieden van gemeenschappelijk belang vast. Nederland heeft 141 Habitatrictlijngebieden aangemeld (zie figuur 4). Wanneer een gebied zich heeft aangemeld als Habitatrictlijngebied zal dit gevolgen hebben voor het gebruik in en rondom de gebieden om de natuurwaarden in het gebied te kunnen beschermen. Activiteiten, plannen en projecten moeten vooraf getoetst worden op hun effecten op de natuur.

Figuur 4. Vogel- en habitatrictlijngebieden (bron: Ministerie van VROM, 2003)

Wat de soortbescherming betreft verplicht de Habitatrichtlijn de Lidstaten de nodige maatregelen te treffen van een systeem van strikte bescherming van een aantal soorten planten en dieren. Nederland heeft hiervoor de Flora- en faunawet in het leven geroepen.

4.3 Flora- en faunawet

De regeling die betrekking heeft op de bescherming van dier- en plantensoorten in Nederland is sinds 2002 in één wet geregeld. Deze wet bundelt de bepalingen die voorheen in verschillende wetten waren opgenomen: de Vogelwet uit 1936, de Wet bedreigde uitheemse plant- en diersoorten, de Jachtwet, de Nuttige dierenwet van 1914 en het soortbeschermingsonderdeel van de Natuurbeschermingswet (Ministerie van LNV, 2005). De Flora- en faunawet voorziet in de bescherming van planten en diersoorten binnen en buiten beschermde natuurgebieden van Nederland. Daarnaast regelt deze wet de handel en in- en uitvoer van beschermde planten en dieren, de jacht, het beheer en de schadebestrijding. Een voordeel van de nieuwe Wet ten opzichte van de oude wetgeving is dat de Flora- en faunawet uitgaat van een 'Nee, tenzij'-beginsel. Dit houdt in dat in principe alle schadelijke handelingen ten aanzien van beschermde planten en dieren verboden zijn. Slechts onder strikte voorwaarden zijn afwijkingen van de verbodsbepalingen mogelijk. Bijvoorbeeld wanneer dieren belangrijke schade aanrichten aan gewassen of aan wilde flora en fauna. De provincie kan dan ontheffing verlenen van bepaalde verbodsbepalingen (Groot Bruinderink et al., 2002).

Daarnaast heeft Nederland een aantal zogenoemde Rode lijsten opgesteld. Deze lijsten omvatten verdwenen, ernstig bedreigde, bedreigde, kwetsbare en gevoelige planten en dieren in Nederland. Voor het ministerie van LNV zijn de rode lijsten mede richtinggevend voor het te voeren natuurbeleid. Het ministerie streeft ernaar dat een volgende rode lijst, die per soortgroep elke tien jaar verschijnt, kleiner zal zijn dan de huidige lijst. Hiertoe stimuleert het ministerie dat bij bescherming en beheer van gebieden rekening wordt gehouden met de rode lijst-soorten, en dat zo nodig en zo mogelijk aanvullende soortgerichte maatregelen zullen worden genomen. Een Rode Lijst wordt volgens vastgestelde normen opgesteld per groep. Zo zijn er onder andere lijsten voor vogels (zie box 1.), vlinders, vissen en planten (Buissink, 2004).

Box 1. Rode Lijst Vogels

De rode lijst voor vogels was voorheen opgenomen in de regeling van de Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij van 27 januari 1994. De huidige lijst is gebaseerd op het rapport '*Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels volgens Nederlandse en IUCN-criteria*' van Vogelbescherming Nederland en SOVON Vogelonderzoek Nederland (2004).

NEDERLANDSE NAAM

WETENSCHAPPELIJKE NAAM

Verdwenen uit Nederland

Goudplevier

Pluvialis apricaria

Griel

Burhinus oedicnemus

Hop

Upupa epops

Kleinst waterhoen

Porzana pusilla

Lachstern

Sterna nilotica

Roodkopklauwier	Lanius senator
Zuidelijke bonte strandloper	Calidris alpina
<u>In het wild verdwenen uit Nederland</u>	
Kwak	Nycticorax nycticorax
<u>Ernstig bedreigd</u>	
Draaihals	Jynx torquilla
Duinpieper	Anthus campestris
Dwergmeeuw	Larus minutus
Grauwe gors	Miliaria calandra
Grauwe kiekendief	Circus pygargus
Kemphaan	Philomachus pugnax
Klapekster	Lanius excubitor
Korhoen	Tetrao tetrix
Kuifleeuwerik	Galerida cristata
Ortolaan	Emberiza hortulana
Velduil	Asio flammeus
Woudaap	Ixobrychus minutus
<u>Bedreigd</u>	
Engelse kwikstaart	Motacilla flava
Grauwe klauwier	Lanius collurio
Grote karekiet	Acrocephalus arundinaceus
Grote stern	Sterna sandvicensis
Paapje	Saxicola rubetra
Pijlstaart	Anas acuta
Purperreiger	Ardea purpurea
Roerdomp	Botaurus stellaris
Strandplevier	Charadrius alexandrinus
Tapuit	Oenanthe oenanthe
Watersnip	Gallinago gallinago
Zwarte stern	Chlidonias niger
<u>Kwetsbaar</u>	
Bontbekplevier	Charadrius hiaticula
Boomvalk	Falco subbuteo
Dwergstern	Sterna albifrons
Groene specht	Picus viridis
Kerkuil	Tyto alba
Koekoek	Cuculus canorus
Kwartelkoning	Crex crex
Nachtegaal	Luscinia megarhynchos
Nachtzwaluw	Caprimulgus europaeus
Patrijs	Perdix perdix
Porseleinhoen	Porzana porzana
Ransuil	Asio otus
Slobeend	Anas clypeata
Snor	Locustella luscinioides
Stenuil	Athene noctua
Visdief	Sterna hirundo
Wielewaal	Oriolus oriolus

Wintertaling	<i>Anas crecca</i>
Zomertaling	<i>Anas querquedula</i>
Zomertortel	<i>Streptopelia turtur</i>
<u>Gevoelig</u>	
Blauwe kiekendief	<i>Circus cyaneus</i>
Boerenwaluw	<i>Hirundo rustica</i>
Brilduiker	<i>Bucephala clangula</i>
Gele kwikstaart	<i>Motacilla flava</i>
Graspieper	<i>Anthus pratensis</i>
Grauwe vliegenvanger	<i>Muscicapa striata</i>
Grote mantelmeeuw	<i>Larus marinus</i>
Grote zilverreiger	<i>Limosa limosa</i>
Huismus	<i>Passer domesticus</i>
Huiswaluw	<i>Delichon urbica</i>
Kleine zilverreiger	<i>Egretta garzetta</i>
Kneu	<i>Carduelis cannabina</i>
Kortsnavelboomkruiper	<i>Certhia familiaris</i>
Kramsvogel	<i>Turdus pilaris</i>
Matkop	<i>Parus montanus</i>
Middelste zaagbek	<i>Mergus serrator</i>
Oeverloper	<i>Tringa hypoleucos</i>
Raaf	<i>Corvus corax</i>
Ringmus	<i>Passer montanus</i>
Roodhalsfuut	<i>Podiceps grisegena</i>
Slechtvalk	<i>Falco peregrinus</i>
Spotvogel	<i>Hippolais icterina</i>
Steltkluut	<i>Himantopus himantopus</i>
Tureluur	<i>Tringa totanus</i>
Veldleeuwerik	<i>Alauda arvensis</i>

4.4 Jacht

In de Flora- en faunawet worden de haas, fazant, patrijs, konijn en houtduif aangewezen als wild. Op deze dieren mag binnen het jachtseizoen gejaagd worden. Verder wordt er uitgegaan van het eerder genoemde 'Nee, tenzij'-beginsel. Er vindt geen jacht plaats, tenzij er geen andere bevredigende oplossing voor overlast bestaat en er geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding. Dan kan er een ontheffing verleend worden van de artikelen die het vangen en/of doden van deze soorten verbieden. Een ontheffing van deze artikelen kan geschieden (Groot Bruinderink et al., 2002):

- In het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;
- ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren;
- ter voorkoming van schade aan flora en fauna;
- met het oog op andere, bij algemene regel van bestuur aan te wijzen belangen.

Als er een ontheffing verleend wordt is dit meestal om de reestand en de vossenstand te beheren. Vooral in het geval van de ree zou de jacht in feite de predatie door de vroeger in Nederland voorkomende roofdieren als de wolf en de lynx moeten vervangen. Daarom is het van belang de jacht zoveel mogelijk op een ecologische grondslag te baseren en dient de jacht op het ree een zo natuurlijk mogelijk karakter te hebben. In dat licht bezien zou het afschot zich vooral moeten richten op één- en tweejarige reebokken en éénjarige reegeiten en reeën die zwak of ziek zijn. Reeën worden bejaagd met als voornaamste reden dat in een aantal gebieden het ree met zulke aantallen voorkomt dat dit ongewenst is met het oogpunt op schade aan landbouw en bosbouw en dat ze problemen kunnen opleveren in verband met de verkeersveiligheid.

Figuur 5. Het ree

In gebieden waar veel vossen voorkomen wordt bejaging noodzakelijk geacht omdat vossen een negatieve invloed zouden hebben op de aantallen grondbroeders en andere diersoorten. De vos is een opportunistische predator. Aangetoonde prooien variëren van een rups of kever tot een pasgeboren reekalf of zwaan (Groot Bruinderink et al., 2002). Dan zijn er nog twee dieren in Nederland die niet behoren tot het wild en ook speciaal staan vermeld als niet-beschermd. Dit zijn de huismuis en de rat, deze mogen zonder meer gevangen of gedood worden. In bijna alle parken, vooral die waar water een belangrijke rol speelt, worden ratten gevangen. Ratten ondergraven dijken die daardoor hun stevigheid verliezen en kunnen doorbreken.

4.5 Beleid in praktijk in de nationale parken

Aan de hand van de uitgangspunten van de Vogel- en habitatrictlijn en de Flora- en faunawet wordt er voor de Nederlandse nationale parken een duidelijk beleid opgesteld. Een belangrijk onderdeel van dit beleid betreft het beheer. Zoals al eerder vermeld is beheer de laatste tijd in de eerste plaats gericht op biotoopbeheer en niet op specifieke soortenbescherming. Dit geldt ook voor de nationale parken in Nederland. Er wordt een beheerplan opgesteld waarbij alles in context staat met het ruimere systeem. Dieren vormen hierin een integraal onderdeel. Echter er worden wel accenten gelegd op bepaalde specifieke diergroepen in het beleid, er worden geen biotopen gecreëerd voor een specifieke soort, maar waar dit mogelijk is wordt er wel rekening mee gehouden. Zo wordt er in het Nationaal Park de Weerribben rekening gehouden met de laatste Grote Vuurvlinder-populatie in Nederland, door iets later te maaien dan gebruikelijk is,

zodat de eitjes, die op een bepaalde plant worden gelegd, uit kunnen komen voor dat de plant weggemaaid wordt (Nationaal Park De Weerribben, 2005).

Om een goed biotoopbeheer te realiseren wordt de Vogel- en habitatrichtlijn gebruikt om relevante uitgangspunten te vormen waarop het biotoopbeheer kan worden afgestemd. Veelal wordt hierbij gebruik gemaakt van doelsoorten die ten aanzien van het biotoopbeheer indicatorsoorten worden genoemd. Effecten op populaties van deze - veelal kritische- indicatorsoorten, kunnen een vroege aanwijzing vormen dat biotopen en ook populaties van de meer algemene en minder kritische soorten op termijn veranderingen gaan vertonen. Slaagt het biotoopbeheer voor de indicatorsoorten dan gaat het tevens goed met een breed spectrum van begeleidende diersoorten (Groot Bruinderink et al., 2002). In het Nationaal Park de Sallandse Heuvelrug is voor het heidegebied de korhoen de indicatorsoort.

Figuur 6. Het korhoen

De korhoen komt verder nergens in Nederland meer voor. De korhoen is zeer gevoelig voor veranderingen in het heidegebied, als het slecht gaat met de korhoen mag aangenomen worden dat het ook niet al te best gaat met de begeleidende soorten die in het heidegebied voorkomen. Wanneer door een goed biotoopbeheer het juist goed gaat met de korhoen, dan zullen veel andere soorten hiervan meeprofiteren (Nationaal Park De Sallandse Heuvelrug, 2005). De vraag is echter hoe ver er gegaan moet worden om bijvoorbeeld die korhoen in Nederland te houden. Maatregelen voor een doelsoort hebben mogelijk negatieve gevolgen voor een andere doelsoort. Zo bestaat het leefgebied van de korhoen uit heide en is zoveel mogelijk heidegebied gewenst, bossen zouden daarvoor gekapt moeten worden. De das die daar ook als doelsoort wordt beschouwd graaft zijn burchten gewoonlijk binnen vijftwintig meter van de bosrand en heeft dus bos nodig.

Rekening houden met alle doelsoorten is een bijna onmogelijke opgave en dit wordt dan ook niet gedaan. Nationale Parken zijn in eerste instantie natuurgebied, de natuurlijkheid van ecosystemen moet zo groot mogelijk zijn. Maar om in een gebied een zo groot mogelijke dynamiek en natuurlijkheid te krijgen is wel vrij intensief beheer noodzakelijk. Wanneer we de natuur in alle nationale parken in Nederland zijn gang laat gaan, dan zal er verregaande successie optreden. In Nederland is op de meeste plaatsen de climaxvegetatie, het relatieve eindstadium in de vegetatieontwikkeling, bos. Het zou een eentonig geheel worden met een lage biodiversiteit (Berendsen, 2000). Om de nati-

onale parken in Nederland in het stadium te houden wat karakteristiek is voor dat gebied, is duurzaam beheer nodig. In Nationaal Park de Weerribben worden grote gebieden helemaal op de schop genomen om verlanding te voorkomen, juist om het moerasland te behouden waardoor de Weerribben zo bijzonder is. Een ander vorm van beheer om te voorkomen dat er te veel bos ontstaat in gebieden waar dit niet wenselijk is, is begrazing door Schotse Hooglanders, Konikpaarden, edelherten, schapen en dergelijke grote grazers. In een aantal nationale parken vindt begrazing plaats om variatie aan te brengen en zo de biodiversiteit te verhogen. Het effect van de aanwezigheid van herbivoren op bodem en vegetatie, is een gecombineerd effect van vraat, mest, urine, kadavers, betreding en een aantal mechanische effecten, zoals wroeten, krabben en vegen met horens en geweien. Hierdoor kan variatie ontstaan, bijvoorbeeld in de vorm van lage en hoge vegetatie, kale plekken en dergelijke waardoor voor sommige planten- en diersoorten bestaansmogelijkheden ontstaan en voor andere verdwijnen (Groot Bruinderink et al., 2002). In meer dan de helft van de Nederlandse nationale parken worden grote grazers ingezet.

Figuur 7. Konikpaarden

Zo zijn er in Nationaal Park Lauwersmeer een flink aantal Schotse Hooglanders en Konikpaarden om het gebied open te houden. Dit nationaal park is één van de belangrijkste vogelgebieden van Europa. Als de natuur hier zijn gang zou gaan zou het één groot bos worden en zouden de vele vogelsoorten die nu in dit speciale biotoop voorkomen verdwijnen (Nationaal Park Lauwersmeer, 2005).

4.6 Conclusie

De laatste dertig jaar bestaat er steeds meer aandacht voor de biodiversiteit. Middels allerlei wetten en richtlijnen wordt geprobeerd deze biodiversiteit op het bestaande niveau te houden of zelfs te vergroten. In Europa is er nu een algemeen beleid aangaande de flora en fauna in alle lidstaten van de Europese Unie. Ook in Nederland krijgt de flora en fauna aandacht in het beleid. De Flora- en faunawet voorziet in de bescherming van planten- en diersoorten binnen en buiten de beschermde natuurgebieden van Nederland. Aan de hand van de uitgangspunten van de Vogel- en habitatrichtlijn en de Flora- en faunawet wordt er voor de Nederlandse nationale parken een duidelijk beleid opgesteld. Dieren vormen in dit beleid een belangrijk onderdeel maar er worden geen specifieke diersoorten genoemd. Ze hebben geen specifieke rol in het beleid. Het beleid is gericht op biotoopbeheer en niet op specifieke soortenbescherming. Maar in een aantal nationale parken is wel een taak voor grote grazers weggelegd om dit biotoopbeheer op

een natuurlijke manier te helpen realiseren. Door hun aanwezigheid ontstaat variatie in het gebied en wordt de biodiversiteit verhoogd.

Figuur 8. Schotse Hooglander

Hoofdstuk 5. Dieren in natuurgerichte recreatie en voorlichting en educatie

5.1 Inleiding

Uit het vorige hoofdstuk blijkt dat er vele wetten en richtlijnen zijn met betrekking tot de dieren die in Nederland hun leefgebied hebben. Aan de hand van de uitgangspunten van deze wetten en richtlijnen is er voor de Nederlandse nationale parken een duidelijk beleid opgesteld waarin dieren belangrijk zijn, maar waar de nadruk ligt op de biotoopbescherming en niet op de specifieke diersoortenbescherming. Toch zijn juist bepaalde diersoorten belangrijk voor de nationale parken, voornamelijk bij de uitvoering van twee van de vier doelstellingen die de nationale parken hebben. Dieren spelen een belangrijke rol bij de natuurgerichte recreatie en de voorlichting en educatie binnen een nationaal park. In dit hoofdstuk zal deze rol uiteengezet worden en een antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag: Hoe worden dieren in nationale parken ingezet om bezoekers te trekken en hen voor te lichten en te informeren?

5.2 Natuurgerichte recreatie en voorlichting en educatie

Voorlichting en educatie en recreatie zijn twee belangrijke functies van de Nederlandse nationale parken. Mensen komen graag naar de parken om te genieten van de rust en de natuur. De nationale parken staan garant voor deze rust en ze bieden de mooiste stukjes natuur die Nederland te bieden heeft. Om de bezoekers optimaal te laten genieten zonder dat de natuur hier grote hinder van ondervindt, moet de recreatie in banen geleid worden en is er een duidelijk beleid nodig. In de nationale parken is het aantal bezoekers de afgelopen tien jaar namelijk sterk toegenomen. Voor de natuur kan dit problemen opleveren. Teveel recreanten (tegelijk) of natuuronvriendelijk gedrag kunnen overmatige betreding van het terrein en verstoring van de dieren tot gevolg hebben. Via 'zoning', bijvoorbeeld door het uitzetten van wandel-, fiets-, vaar- en ruiterroutes en het organiseren van excursies, wordt er geprobeerd bezoekers zo te geleiden dat negatieve effecten tot een minimum beperkt worden. Daarnaast worden in de meeste nationale parken alleen rustige vormen van recreatie zoals wandelen, fietsen, kanovaren, en paardrijden toegestaan. Vaak wordt toegang tot de gebieden tussen zonsondergang en zonsopgang afgeraden om de dieren voldoende rust te gunnen. Deze positieve benadering waarin bezoekers en recreanten geleid worden zonder allerlei verbods- en gebodsborden en waarin ze aangesproken worden op hun eigen verantwoordelijkheidsgevoel werkt goed aldus de respondent van Nationaal Park De Weerribben. Tot nog maar vijf jaar geleden had het beleid wat betreft de recreatie een negatieve benadering, waarbij de bezoekers door middel van prikkeldraad en vele verboden en geboden de nationale parken door werden gestuurd.

Een andere manier om te voorkomen dat de bezoekers een storende factor worden is door voorlichting en educatie. Door onder de aandacht te brengen hoe de natuur werkt met al zijn ecosystemen met planten en dieren en over het evenwicht wat zo belangrijk

is, leren mensen rekening houden met de natuur om hen heen. In de meeste nationale parken zijn bezoekerscentra opgericht, bezoekers kunnen hier allerlei informatie vinden over de parken. Algemene informatie over de nationale parken, waarom die zijn ingesteld en wat de meerwaarde van deze parken is boven de gewone beschermde natuurgebieden in Nederland. Verder zijn er overzichtskaarten van het park zelf, wandel-, fiets- en vaarroutes, informatie over excursies, tentoonstellingen enzovoort en andere activiteiten die gehouden worden. En informatie over speciale planten- en diersoorten, zodat bezoekers weten wat voor bijzonders er allemaal in het park voorkomt. Wanneer er een beeld geschetst is bij iets, dan is het veel gemakkelijker om hier rekening mee te houden. In opdracht van de nationale parken spelen de folders hier goed op in. In de brochures worden de bijzondere landschappen duidelijk beschreven en ook welke planten- en diersoorten in een bepaald nationaal park voorkomen. Er is veelvuldig gebruik gemaakt van afbeeldingen om de folders aantrekkelijker en leesbaarder te maken (zie tabel 4. tweede en derde kolom).

5.3 Dieren in afbeeldingen

In de afbeeldingen van het foldermateriaal dat de nationale parken uitgeven is het dier sterk vertegenwoordigd. Ongeveer een derde van de afbeeldingen uit de folders van de twintig nationale parken zijn dieren (zie tabel 4. kolom vier en vijf). Deze ene categorie neemt een belangrijke plaats in. De overige afbeeldingen bevatten allerlei onderwerpen uit categorieën zoals landschappen, planten, paddestoelen, afbeeldingen van voorzieningen in het nationale park, van bezoekers, van activiteiten die georganiseerd zijn enzovoort. Een mogelijke verklaring voor het feit dat een groot deel van de afbeeldingen dieren bevat, is omdat mensen dieren fascinerend vinden. De mens heeft sinds de oudheid een band met dieren. Ons lichaam werkt voor een groot deel hetzelfde, maar is toch net even anders. Mensen vinden het vooral bijzonder wanneer ze dieren in het wild bespeuren omdat het ongewoon is ze te kunnen zien. De zeldzame kans om een das te zien te krijgen trekt jaarlijks duizenden bezoekers naar Nationaal Park De Loonse en Drunense Heide (Nationaal Park De Loonse en Drunense Heide, 2005).

Nationale parken in Nederland	Aantal pagina's in de folder	Aantal afbeeldingen in de folder	Aantal afbeeldingen met dieren	Percentage dieren van totaal aantal afbeeldingen
Schiermonnikoog	6	8	3	38
Lauwersmeer	20	27	10	37
De Alde Feanen	16	11	4	36
Drents-Friese Wold	6	10	6	60
Dwingelderveld	8	16	10	63
Drentsche Aa	8	36	8	22
De Sallandse Heuvelrug	16	14	3	21
De Weerribben	8	14	5	36
Utrechtse Heuvelrug	20	27	6	22
Duinen van Texel	16	41	15	37
Zuid-Kennemerland	14	21	7	33
Oosterschelde	20	28	8	29
De Biesbosch	14	28	4	14

De Loonse en Drunense Duinen	20	26	4	15
De Zoom-Kalmhoutse Heide	8	15	5	33
De Groote Peel	14	24	6	25
De Maasduinen	24	18	8	44
De Meinweg	20	18	6	33
Gemiddeld percentage dieren in afbeelding				33,29
Totaal	238	356	114	

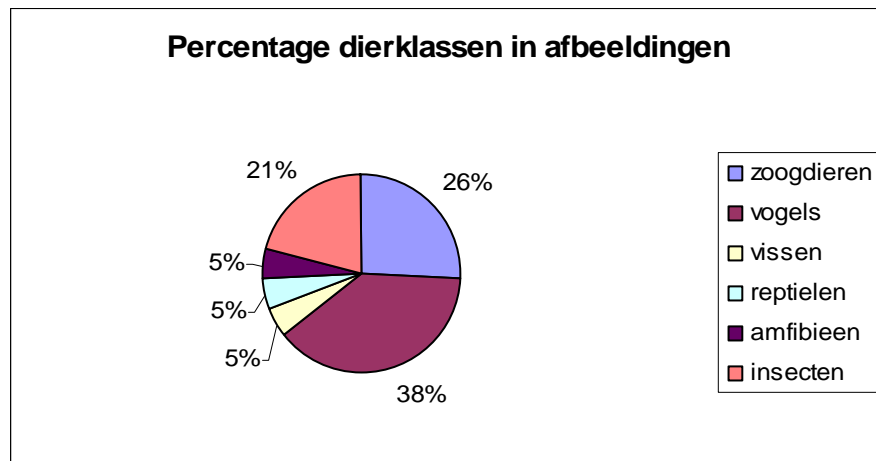
Tabel 4. Dieren in afbeeldingen van foldermateriaal van de nationale parken.

Door afbeeldingen van dieren in de folders op te nemen wordt geprobeerd de belangstelling voor het eventueel zien van deze dieren op te wekken en zo mensen naar de nationale parken te trekken. Door mensen erop attent te maken welke bijzondere dieren er voorkomen zullen ze sneller geneigd zijn een zo min mogelijk verstorende factor te zijn. Om kinderen aan te spreken wordt veel gebruik gemaakt van pratende dieren. In het Nationaal Park De Sallandse Heuvelrug bijvoorbeeld is het Daantje Das die de kinderen spelenderwijs wegwijs maakt in de natuur (Nationaal Park De Sallandse Heuvelrug, 2005).

Naast de grote hoeveelheid dieren in het algemeen die als punctum gebruikt zijn in de afbeeldingen, is er ook een opvallend aspect in de diërklassen die afgebeeld zijn. Er is een groot percentage vogels afgebeeld (zie figuur 9.). Vogels in het algemeen hebben iets wat mensen aantrekt. Vogels bezitten een vrijheid, doordat ze kunnen vliegen, die mensen niet hebben (Michel, 1991). Deze vrijheid spreekt ook uit een citaat van Lemierre uit de *Citaten omnibus* van Buddingh':

Zelfs als de vogel loopt, voelt hij dat hij vleugels heeft (Buddingh', 1967 p.104)

Ook het gezang van vogels heeft voor mensen waarde. Het gekwinkeleer van vogels schept een sfeer van rust en vrede. Het ontbreken van vogelgezang in de vrije natuur kan een onprettig gevoel veroorzaken. Als vogelgezang plotseling stopt is dat vaak een teken van (naderend) gevaar, bijvoorbeeld onweer. Maar ook de zeldzaamheid van vele vogels die in Nederland voorkomen spreekt mensen aan. Zo komen veel trekvogels speciaal naar Nederland om te overwinteren, zoals verschillende soorten ganzen, of trekken over Nederland heen, bijvoorbeeld de kraanvogel. Deze bijzondere vogel trekt over Nederland en maakt onder andere gebruik van de moerasgebieden van het Nationaal Park De Maasduinen om te rusten. Door het ongewone van deze vogel in Nederland, maar misschien ook doordat het dier de wedergeboorte van de natuur symboliseert, hij vertrekt en neemt de lente mee terug (Kohnstamm, Cassee, 2004), is de kraanvogel het symbool van Nationaal Park De Maasduinen. Daarnaast werd de roofvogel herhaaldelijk gebruikt in de afbeeldingen. Deze relatief grote vogel straalt macht en onafhankelijkheid uit als hij statig op een paal zit of wanneer hij trage cirkels boven het landschap maakt.

Figuur 9. Percentage dierklassen in afbeeldingen.

Een andere groep dieren, die veel wordt afgebeeld in de folders van de nationale parken, zijn de zoogdieren. Naar verwachting zouden de zoogdieren het meest op de afbeeldingen te zien zijn. Een belangrijke reden hiervoor is de hoge aaibaarheidsfactor die zoogdieren hebben. Door hun vacht lijken ze vriendelijk en knuffelbaar. Daarnaast vertonen zoogdieren, de mens is immers ook een zoogdier, herkenbaar gedrag, zoals een moeder voor haar jongen zorgt of jonge dieren die aan het spelen zijn. Verbazingwekkend genoeg zijn er maar weinig jonge zoogdieren afgebeeld. Op slechts vier van de honderdveertien afbeeldingen met dieren was een moeder met jong of jongen afgebeeld. Terwijl jonge dieren toch een hoog knuffelbaarheidsgehalte hebben door hun uiterlijk, vaak relatief grote ogen, maar ook doordat ze zo weerloos zijn. Dieren die geen gevaar opleveren lijken vaak extra knuffelbaar.

Zoogdieren komen op zesentwintig procent van de afbeeldingen voor. De zeldzaamheid speelt een belangrijke rol in de afbeeldingkeuze. Het is bijzonder om zoogdieren in het wild te zien. Ze zijn zeldzaam en schuw, waardoor de kans er daadwerkelijk één te zien klein is. Alleen al het idee dat er een groot wild zwijnt door het zelfde bos struint als de bezoeker maakt het voor de bezoeker speciaal om juist door dat bos te lopen. Eén van de zoogdieren die op veel afbeeldingen te zien is, is de vos. Misschien omdat er sprake is van een dier vol symboliek. In veel sprookjes en fabels haalt de vos sluwe streken uit. Al in de Middeleeuwen werd het dier vereeuwigd in het dieren epos *Van den Vos Reynaerde* (Kohnstamm, Cassee, 2004). Een meer praktische reden voor het feit dat de vos veel is afgebeeld is dat de vos zich redelijk gemakkelijk laat betrappen door natuurfotografen, wat ook een belangrijke reden is voor de vele afbeeldingen van reeën. Er zijn in Nederland weliswaar minder dassen, vleermuizen of zwijnen, maar doordat deze dieren overdag bijna nooit actief zijn, zijn ze moeilijker vast te leggen. Vossen en reeën maar ook hazen en konijnen zijn overdag actief en makkelijker waar te nemen. Deze laatste dieren zijn ook populaire onderwerpen voor afbeeldingen omdat ze zo duidelijk op hun plek zijn in Nederland. Wanneer er nagegaan wordt welke zoogdieren in Nederland in het wild leven zijn dit de eersten die genoemd zullen worden. Echter de zoogdieren komen op de tweede plaats als het gaat om het aantal afbeeldingen met een bepaalde dierklasse. De zoogdieren die in Nederland voorkomen zijn in Europa vrij algemeen in tegenstelling tot de vogels. Een aantal van de vogelsoorten die zeldzaam zijn in Europa en

die op de Rode Lijsten staan of die worden genoemd in de Vogelrichtlijn komen wel in Nederland voor.

Insecten komen boven verwachting op eenentwintig procent van de onderzochte afbeeldingen voor. Van de insecten wordt eigenlijk alleen de libel afgebeeld.

Figuur 10. Een libel

Een libel heeft iets elegants en sprookjesachtigs en is vaak prachtig gekleurd. Mensen zijn gefascineerd door de sierlijke bewegingen en fluorescerende kleuren van deze insecten. Vissen, amfibieën en reptielen zijn, elk met vijf procent, ondervertegenwoordigd in de afbeeldingen van de dieren. Dit terwijl er heel bijzondere padden en kikkers, maar ook slangen en hagedissoorten voorkomen in de nationale parken. Waarom hebben mensen vaak minder affiniteit met deze dieren en worden ze vaak als griezelig bestempeld? Zelfs in de Van Dale (1991) wordt het reptiel omschreven in figuurlijke zin als 'verachtelijk wezen'. Vooral slangen worden geassocieerd met iets slechts. Door zijn rol in het scheppingsverhaal met Adam en Eva, heeft de slang een negatief imago gekregen. In kinderboeken en -films worden de slechte rollen vaak vervuld door slangen. Dieren uit dierklassen als reptielen en amfibieën zijn niet aibaar en daardoor minder populair.

Dieren zijn belangrijk in onze samenleving, in boeken en in films maar ook in gezegden en spreekwoorden zijn veel dieren vertegenwoordigd. Hierdoor wordt ons voorstellingsbeeld van dieren beïnvloed en kijken we niet objectief naar dieren. Ook de nationale parken spelen in hun afbeeldingkeuze in op het beeld dat mensen van dieren hebben, daardoor zijn vogels en zoogdieren vaker afgebeeld dan reptielen, vissen en amfibieën.

5.4 Conclusie

De nationale parken hebben als belangrijk doel de Nederlandse waardevolle natuur te beschermen. Dit betekent niet dat mensen, die vaak een versturende factor zijn, niet gewenst zijn in deze parken. Elk nationaal park biedt mensen de kans om volop te recreëren in het gebied en te genieten van de waardevolle natuur die elk nationaal park te bieden heeft. Juist door de bezoeker in contact te brengen met de natuur wordt het respect voor, het begrip voor en de betrokkenheid bij de natuur en het milieu vergroot. Belangrijk hierbij is de voorlichting en educatie. Door onder de aandacht te brengen hoe de natuur werkt met al zijn ecosystemen met planten en dieren en over het evenwicht wat zo belangrijk is, leren mensen rekening te houden met de natuur om hen heen. Zo worden er allerlei folders uitgegeven door de nationale parken om de bezoekers te informe-

ren over de nationale parken met hun dieren en planten in de bijzondere natuur. Afbeeldingen maken de folders levendig. Op een derde van deze afbeeldingen staan dieren afgebeeld. Een mogelijke verklaring voor dit feit is dat mensen dieren fascinerend vinden. De mens heeft sinds de oudheid een band met dieren. Door afbeeldingen van dieren in de folders op te nemen wordt geprobeerd de belangstelling voor het eventueel zien van deze dieren op te wekken en zo mensen naar de nationale parken te trekken. Maar ook door mensen erop attent te maken welke bijzondere dieren er voorkomen zullen ze sneller geneigd zijn een zo min mogelijk verstorende factor te zijn. Opvallend is dat vooral de dierklassen vogels en zoogdieren zijn afgebeeld, de symboliek speelt hierbij een belangrijke rol.

Hoofdstuk 6. Conclusie

In dit laatste hoofdstuk zal aan de hand van voorgaande hoofdstukken een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag van dit rapport:

Wat is de rol van dieren binnen de Nederlandse nationale parken?

In de hoofdstukken drie tot en met vijf is een beeld geschetst van de verschillende rollen die dieren spelen binnen de nationale parken van Nederland. Verwacht was dat dieren een belangrijke rol zouden spelen binnen deze nationale parken. Achteraf blijkt dit niet zo te zijn. Dit heeft voornamelijk te maken met de verschuiving die heeft plaatsgevonden van het beschermen van individuele soorten naar het conserveren van habitats en ecosystemen.

Dieren hebben geen grote invloed op de instelling van nationale parken. Een gebied werd niet geselecteerd omdat hier een bepaalde diersoort voorkomt. Nationale parken zijn niet afhankelijk van dieren voor de financiering, er zijn alleen incidentele subsidies voor de bescherming van individuele soorten. En ook in het beleid worden geen specifieke diersoorten genoemd. Op de eerste plaats in het beleid komt het biotoopbeheer. Dieren zijn een integraal onderdeel hiervan. Om te kunnen controleren of het biotoopbeheer slaagt, is er wel een rol voor een aantal dieren weggelegd. Bepaalde dieren worden als indicatorsoort aangewezen. Effecten op populaties van deze -veelal kritische-indicatorsoorten kunnen een vroege aanwijzing vormen dat populaties van de meer algemene en minder kritische soorten op termijn veranderingen gaan vertonen. Slaagt het biotoopbeheer voor de indicatorsoort dan gaat het tevens goed met een breed spectrum aan begeleidende soorten (Groot Bruinderink et al., 2002).

Om de neveloelen, het stimuleren van natuur- en milieueducatie en het bevorderen van natuurgerichte recreatie, te doen slagen maken de medewerkers van de nationale parken wel dankbaar gebruikt van de dieren die in de nationale parken voorkomen en de fascinatie die mensen voor dieren hebben. Bijvoorbeeld in de folders die uitgegeven worden staan veel dieren afgebeeld. Door afbeeldingen van dieren in de folders op te nemen wordt geprobeerd de belangstelling voor het eventueel zien van deze dieren op te wekken en zo mensen naar de nationale parken te trekken. Maar ook door mensen erop attent te maken welke bijzondere dieren er voorkomen zullen ze sneller geneigd zijn een zo min mogelijk versturende factor te zijn.

Dieren krijgen een aantal rollen opgelegd door de nationale parken, maar deze rollen zijn niet erg belangrijk. Het gaat er vooral om dat dieren hun rol als onderdeel van de natuur blijven spelen. Natuur zonder dieren is geen natuur. Een nationaal park zonder natuur is geen nationaal park.

Bronnen

Literatuurlijst

- Beeloo, L.A. (1977) Encyclopedie voor zelfstudie. Universiteit voor zelfstudie, Den Haag, Antwerpen.
- Beemster, N., J.L. Mulder (2002) De Vossenproblematiek rond het Lauwersmeer: een verkenning. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bv, Veenwouden.
- Berendsen, H.J.A (2000) Landschap in delen, overzicht van de geofactoren. Van Gorcum, Assen.
- Berendsen, H.J.A (2000) Landschappelijk Nederland. Van Gorcum, Assen.
- Buddingh', C. (1967) Citataen omnibus. Uitgeverij Het Spectrum N.V., Utrecht, Antwerpen.
- Buissink, F. (2004) Nationale Parken Nederland. ANWB bv, Den Haag.
- Dijk, P. (2005) Natuur als zelfportret. *National Geographic* juli 2005 9. Printer Industria Gráfica S.A., Barcelona.
- Emel, J., C. Wilbert, J. Wolch (2002) Animal Geographies. Koninklijke Brill NV, Leiden.
- Geerts, G., T. den Boon (1999) Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal. Van Dale Lexicografie, Utrecht, Antwerpen.
- Groot Bruinderink, G.W.T.A., G.J. Brandjes, R. van Eekelen, F.J.J.Niewold, P.G.A. ten Den, H.W. Waardenburg (2002) Faunabeheerplan Nationaal Park Sallandse Heuvelrug i.o. Alterra, Wageningen.
- Holloway, L., P. Hubbard (2001) People and place, the extraordinary geographies of everyday life. Pearson Education Limited, Essex.
- Jansman, H.A.H., F.J.J. Niewold, J. Bovenschen, H.P. Koelewijn (2004) Korhoenders op de Sallandse Heuvelrug, een populatie-genetische analyse van het wel en wee van Nederlands laatste populatie. Alterra, Wageningen.
- Johnston, R.J. (2000) The dictionary of human geography. Blackwell Publishers, Malden.
- Knox, P.L., S.A. Marston (2001) Places and regions in global context, Human Geography. Prentice Hall, New Jersey.

Kohnstamm, D., E. Cassee (2004) Nieuw Cultureel Woordenboek, encyclopedie van de algemene ontwikkeling. Anthos, Amsterdam.

Laffont, R., J. Boudet, F. Méry (1964) Strijd en leven met de dieren, 100.000 jaar samenleving van mens en dier. De Haan, Zeist, Meulenhoff, Amsterdam.

Law, J., J. Hassard (1999) Actor Network Theory and after. Blackwell Publishers, Oxford.

Michel, P. (1991) Tiersymboliek. Peter Lang AG, Bern.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2004) Overzicht van gebiedselectie voor de Habitatrictlijn. Lijstdocument februari 2004, Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2004) Overzicht van habitattypen en soorten waarvoor gebieden zijn aangemeld en begrenzing van gebieden. Gebiedendocument februari 2004, Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2004) Nationale Parken. Dossier augustus 2004, Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2004) Natuurbeschermingswet. Dossier september 2004, Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2003) Selectiemethodiek voor aangemelde Habitatrictlijngebieden. Verantwoordingsdocument mei 2003, Den Haag.

Niewold, F.J.J., P.G. ten Den, H.A.H. Jansman (2003) Het korhoen in de knel, monitoring van de populatie op de Sallandse Heuvelrug in 2003. Alterra, Wageningen.

Philo, C., C. Wilbert (2000) Animal spaces, beastly places: new geographies of human-animal relations. Routledge, Londen.

Poutsema, J., J.F.Kotter, J.W. Dopema (2002) Het welzijn van populaties reeën in verschillende West-Europese cultuurlandschappen. SRN, Utrecht.

Rose, G. (2001) Visual methodologies, an introduction to the interpretation of visual materials. SAGE Publications, Londen.

Rowland, B. (1974) Animals with human faces, a guide to animal symbolism. Compton Printing Ltd, Aylesbury.

Sterkenburg, P.G.J. van (1996) Van Dale handwoordenboek hedendaags Nederlands. Van Dale Lexicografie, Utrecht, Antwerpen.

UNEP (2002) Global Environment Outlook 3, past, present and future perspectives. Earthscan Publications Ltd., Londen

Verlinde, R. (2005) Exoten verarmen de biodiversiteit. *National Geographic*, maart 2005 7-8. Printer Industria Gráfica S.A., Barcelona.

Vogelbescherming Nederland, SOVON Vogelonderzoek Nederland (2004) Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels volgens Nederlandse en IUCN-criteria.

Wijk, M.N. van, C.J.M. van Vliet, H. van Bitterswijk (2003) Nationale Parken in Nederland, bouwstenen voor het duurzaam voortbestaan van een kwalitatief hoogwaardig stelsel van nationale parken. Alterra, Wageningen.

Willems, J. (2004) Vogels in het Lauwersmeer gebied, seizoensverslag 2003/2004. Staatsbosbeheer Fryslân, Lauwersoog.

Wolch, J., J. Emel (1998) *Animal Geographies: place, politics and identity in the nature-culture borderlands*. Verso, Londen.

Lijst van respondenten

Medewerker Staatsbosbeheer Nationaal Park Lauwersmeer
Medewerker IVN Nationaal Park Lauwersmeer
Beleidsmedewerker Nationaal Park Duinen van Texel
Beleidsmedewerker Nationaal Park De Weerribben
Beleidsmedewerker Nationaal Park De Sallandse Heuvelrug
Beleidsmedewerker Nationaal Park Drents-Friese Wold
Beleidsmedewerker Nationaal Park Maasduinen
Medewerker IVN Nationaal Park De Meinweg
Beleidsmedewerker Nationaal Park De Loonse en Drunense Heide
Beleidsmedewerker Nationaal Park De Biesbosch
Beleidsmedewerker Nationaal Park De Alde Feanen
Medewerker It Fryske Gea Nationaal Park De Alde Feanen
Beleidsmedewerker Nationaal Park De Groote Peel
Beleidsmedewerker Nationaal Park Zuid-Kennemerland
Beleidsmedewerker Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug
Beleidsmedewerker Nationaal Park Dwingelderveld

Gebruikte websites

Yellowstone National Park
<http://www.nps.gov/yell> (bezoekt op 10-05-'05)

Vogelbescherming
<http://www.vogelbescherming.nl> (bezoekt op 17-03-'05)

Vogel- en habitatrichtlijngebieden
<http://www.vrom.nl> (bezoekt op 06-06-'05)

Bijlage 1.

Codeboek

Categorie	Omschrijving
Logo van het Nationaal Park	Welk logo gebruikt het Nationaal Park?
Folder	Door welk Nationaal Park is de folder uitgegeven?
Soort folder	Wat voor soort folder is het?
Aantal pagina's	Het aantal pagina's dat de folder bevat inclusief voor- en achterkant.
Aantal afbeeldingen	Het aantal afbeeldingen dat de folder bevat.
Aantal afbeeldingen met dieren	Het aantal afbeeldingen met dieren dat de folder bevat exclusief mensen
Afbeeldingformaat	Gemiddelde grootte van de afbeeldingen naar verhouding tot de pagina.
Onderwerp	Korte beschrijving van wat er op de afbeelding te zien is.
Symbolische betekenis	Bevat de afbeelding een symbolische betekenis? Wat voor betekenis kan dit zijn?
Dieren	Heeft de afbeelding dieren als punctum? Ja/nee
Aantal dieren	Aantal dieren dat de afbeelding bevat..
Dierklasse	Klasse waartoe het dier hoort: zoogdier, vogel, reptiel, amfibie, vis, insect.
Diersoort	Wat voor dier is het?
Jonge dieren	Zijn er op de afbeelding jonge dieren afgebeeld? Ja/nee
Activiteit van het dier	De activiteit van het dier op de afbeelding.
Locatie van het dier	De locatie waar het dier zich bevind op de afbeelding.
Bijzonderheden/overig	Bijzonderheden die niet in bovenstaande categorieën vallen.